RIKSDAGEN, REGERINGEN OCH FORSKNINGEN

Några drag i svensk forskningspolitik under två decennier

SOU 1995:121

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

A: Ref KB
Occ SOU

Statens offentliga utredningar
1995:121
Utbildningsdepartementet

Riksdagen, regeringen och forskningen

Några drag i svensk forskningspolitik under två decennier

Hans Landberg, Olle Edqvist och Uno Svedin
FRN 1995-10-31

Rapport av Forskningsfinansieringsutredningen
Stockholm 1995

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-405 24 81

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1995

ISBN 91-38-20097-X
ISSN 0375-250X

Förord

Enligt regeringens direktiv för översynen av strukturen för forskningsfinansiering (Dir 1995:41) skall jag som särskild utredare dels beskriva och analysera utvecklingen av det statliga forskningsfinansieringssystemet, dels föreslå de förändringar som denna översyn kan föranleda.

Statistiskt material för att belysa forskningens och forskningsfinansieringens utveckling under de senaste decennierna har på utredningens uppdrag tagits fram av SCB, och det är min avsikt att på lämpligt sätt redovisa detta i utredningens betänkande eller i en särskild rapport.

Som bakgrund till de förslag som kommer att läggas i utredningens betänkande har jag också ansett det önskvärt att ha ett särskilt underlag i form av en analyserande redovisning av den forskningspolitiska och forskningsorganisatoriska utvecklingen så som den speglas i regeringens forskningspropositioner och i tillhörande riksdagsbeslut. FRN har på min begäran beredvilligt åtagit sig att på kort tid ta fram en sådan redovisning och det är med tillfredsställelse som utredningen redan nu kan publicera denna studie som sin första arbetsrapport.

Jag vill här tacka rapportens författare för deras arbete. För ordningens skull bör det samtidigt påpekas att de själva svarar för rapportens innehåll, och att utredningen, genom att publicera rapporten, inte har tagit ställning till de frågor som den diskuterar. Jag delar emellertid den förhoppning som uttrycks i FRN:s eget förord om att studien skall stimulera till debatt om utvecklingen av svensk forskningspolitik.

Susanne Eberstein
Utredare

Innehållsförteckning

FRN:s förord 7

1 Inledning 9

2 Det forskningspolitiska klimatet 11
2.1 Det moderna samhällets forskningsberoende 11
2.2 68-årskrisen 12
2.3 "De stora programmens tid" 13
2.4 Integritetsdebatten 14
2.5 Drivhus eller istid? 15

3 Vem beslutar om forskningen? 17
3.1 Anslagsbesluten 18
3.2 Organisation, verksamhetsformer och prioriteringar 22
3.3 Inrättande av professurer 27
3.4 Lokaler och dyrbar vetenskaplig utrustning 29
3.5 Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna 30
3.6 Förändringar i inflytandet över de forskningspolitiska besluten 32

4 Sektorsforskningen som politiskt problem 35
4.1 Den sektoriella FoU-politikens utveckling 36
4.2 Den första samlade forskningspolitiska propositionen – pendeln stannar upp 39
4.3 Regeringsskifte utan politikskifte 42
4.4 "Rådifieringen" av sektorsforskningen 44
4.5 Universitetens offensiv 47
4.6 Nya forskningspolitiska spelregler 48

5 Internationalisering 51
5.1 Internationalisering som bidrag till effektivisering 52
5.2 En viss pluralisering av motivbilden 54
5.3 Internationaliseringen ökar i betydelse 56
5.4 EG, Europa och de stora teknologiområdena 57
5.5 Sveriges långsiktiga överlevnad som industrination – en fråga om internationellt konkurrenskraftig kompetens 59
5.6 Forskningspolitikens internationella arena 61

6 Forskningspolitikens gränser – utvidgning eller upplösning? 63

Regeringens forskningspropositioner och Utbildningsutskottets betänkanden 66

Förkortningar 67

FRN:s förord

Denna studie rörande den forskningspolitiska utvecklingen i Sverige har lagts ut som uppdrag till Forskningsrådsnämnden av Forskningsfinansieringsutredningen den 18 augusti 1995. Framställningen har på utredningens begäran koncentrerats till "den forskningspolitiska och forskningsorganisatoriska utvecklingen i Sverige under de senaste 20 åren. Tyngdpunkten bör vara en redovisning och analys av regeringens forskningspropositioner och riksdagens ställningstagande till dessa."

Studien har genomförts av förre huvudsekreteraren i FRN professor Hans Landberg, samt av Olle Edqvist och professor Uno Svedin vid FRN:s sekretariat. Dessa svarar för studiens innehåll och slutsatser.

På grund av den mycket korta tid som stått till förfogande har av nödvändighet vissa avgränsningar i arbetet måst göras vilket framgår av inledningen. Detta betyder inte att aspekter som på detta sätt inte kunnat behandlas skall uppfattas som mindre viktiga i sig. Den kanske viktigaste inskränkningen är att den forskningspolitiska debatten om den näringspolitiskt motiverade forskningen bara behandlats översiktligt och som en del av den totala sektorforskningsproblematiken.

Förhoppningen är att studien skall kunna stimulera till debatt om de mer långsiktiga utvecklingstendenserna i svensk forskningspolitik så som den framträder inom ramen för regeringens forskningspropositioner och riksdagens forskningspolitiska debatt, samt att den skall vara till nytta i Forskningsfinansieringsutredningens fortsatta arbete.

Stockholm den 27 oktober 1995

Arne Jernelöv
Huvudsekreterare, FRN

1 Inledning

Det finns självklart flera naturliga startpunkter i tiden för en översikt över den förda forskningspolitiken och forskningspolitiska diskussionen i Sverige. En naturlig sådan vore perioden under och närmast efter andra världskriget, då regering och riksdag gjorde de första systematiska ansträngningarna att bygga ut universitetssystemet och införa nya finansieringsformer. Uppbyggnaden under denna period av organ på myndighetsnivå – forskningsråd – med uppgift att finansiera forskning inom sina respektive områden innebar ett principiellt genombrott för en nationell forskningspolitik.

En annan fullt möjlig avstamp för en översikt vore början och mitten av 1960-talet då temperaturen i den forskningspolitiska debatten höjdes väsentligt. Då fördes en, av OECD inspirerad, debatt om ambitionsnivån i den statliga forskningspolitiken och särskilt om regeringens och riksdagens roll när det gällde planeringen av de nationella FoU-insatserna. Internationellt var idéer om centralt placerade och regeringsanknutna stabsorgan och forskningsministerier högaktuella. För svensk del valde man att inrätta en Forskningsberedning med ett starkt sekretariat varigenom forskarsamhället fick en plattform för direktkontakt med statsministern och berörda fackministrar. Forskningsberedningen sågs på en del håll som ett förstadium till inrättandet av ett forskningsdepartement med övergripande ansvar för nationens, eller i varje fall statens, samlade FoU-insatser.

Vi väljer emellertid ett tredje alternativ som startpunkt för vår forskningspolitiska översikt, nämligen mitten av 1970-talet. Bortsett från att tidsramen för arbetet framtvingar en begränsning av det tidsspann som skall överblickas finns rent sakligt sett goda skäl också för detta val. På grundval av Forskningsutredningens förslag genomfördes då en genomgripande omorganisation av forskningsråden. Vidare beslutade riksdagen på regeringens förslag att införa ett system med forskningspolitiska propositioner vart tredje år.

Vi har valt att inledningsvis kommentera det sammanhang som de forskningspolitiska propositionerna är insatta i och det forskningspolitiska "klimat" som de speglar (kapitel 2). I det följande kapitlet behandlar vi de forskningspolitiska styrinstrumenten (kapitel 3) och i

kapitel 4 sektorsforskningen. De internationella aspekternas ökande roll redovisas i kapitel 5. En kort sammanfattning med framåtblick ges i kapitel 6.

Vi har begränsat vårt intresse till regeringens och riksdagens behandling av forskningspolitiken och vårt utgångsmaterial är därför huvudsakligen propositionerna och utbildningsutskottets betänkanden. Ämnet skulle förvisso förtjäna en mycket bredare behandling där också universitetens, forskningsrådens, sektororganens och företagens och de privata stiftelsernas forskningspolitiska agerande belyses med stöd i deras egna beslut och ställningstaganden.

Det skulle också ha varit angeläget att belysa den direkt näringspolitiskt motiverade forskningspolitiken. Detta har dock inte låtit sig göra inom den knappa tiden för arbetet. Andra forskningspolitiska problem som har måst lämnas utanför framställningen är exempelvis frågorna om forskningsinformation, u-landsforskningens speciella problematik och försvarsforskningen.

2 Det forskningspolitiska klimatet

2.1 Det moderna samhällets forskningsberoende

Ett summariskt omdöme om det forskningspolitiska "klimatet" – den allmänna uppfattningen om och attityden gentemot forskning och utvecklingsarbete och dess funktion i samhället bland de politiska partierna och de politiskt tongivande aktörerna över hela det politiska spektret – under de senaste 25 åren kunde formuleras: Det är gott.

Ett konstaterande att den svenska FoU-satsningen som andel av BNP nu länge har legat bland de högsta i världen och att den även är högst respektingivande om man bortser från den stora delen försvarsforskning, kunde räcka som belägg. Uppfattningen att Sverige för sitt välstånd och sin utveckling, materiellt, socialt och kulturellt, måste satsa stora resurser på FoU är utbredd och väl förankrad. Betydelsen av denna stora enighet i den forskningspolitiska grundfrågan kan inte överskattas. Det är detta klimat kring de politiska forskningsfrågorna som gjort det möjligt att under så lång tid låta den av staten finansierade forskningen öka i volym och tills nu i stort undanta den från statsfinansiellt motiverade nedskärningar och besparingar. Även om metoder och ambitionsnivå skiftat något har staten också under hela perioden från närings- och regionalpolitiska utgångspunkter stött och stimulerat en tillväxt av det privata näringslivets FoU. Genom utredningsinsatser och andra åtgärder har staten tagit ett delansvar för att även FoU-svaga branscher eller företagstyper skall öka sina insatser.

Man måste naturligtvis vara försiktig med försök att ange orsakerna till och "förklara" det positiva forskningspolitiska klimatet i Sverige. Den historiskt sett höga generella utbildningsnivån har sannolikt haft stor betydelse. Det kan nog också hävdas att det starkt *rationella* – kanske rationalistiska – inslaget i samhällsklimat och politisk diskussion bidragit till att forskning och utvecklingsinsatser setts som ett naturligt första steg att möta olika samhälleliga behov eller problem. Det svenska offentliga utredningsväsendet av äldre snitt är på sitt sätt ett uttryck härför. En slags ingenjörskultur eller en bekännelse till det "moderna projektet" har länge varit karakteristiskt för svenskt samhällsklimat och

detta har bidragit till den allmänt positiva synen på forskning och utveckling.

På det mer handfasta politiska planet har det naturligtvis varit av särskild betydelse att det socialdemokratiska partiet, som under efterkrigstiden varit i regeringsställning under fyrtio år, haft en positiv grundinställning till forskning under hela perioden. Uppbyggandet av det sektoriella FoU-systemet – varom mera nedan – bär en omisskännlig socialdemokratisk prägel i det att därigenom betonas både "det starka samhället" och dess behov av att grunda sin styrka också på kunskap och rationella argument. Det "moderna", progressiva och på rationalitet grundade samhället har successivt, inom alla sina växande ansvarsområden, behövt bygga upp en forskningsbaserad kunskapsbas. Det starka samhället har blivit alltmer, och allt mer fullständigt, forskningsberoende. Betydelsen av socialdemokraternas – och de fackliga organisationernas – principiellt positiva syn på forskning och utveckling demonstreras inte minst under åren kring den här överblickade periodens början.

Denna forskningspositiva attityd hos fackföreningsrörelsen och socialdemokratin synes i en internationell jämförelse utgöra ett svenskt/norskt särdrag. Tillsammans med en traditionellt forskningsvänlig inställning från de borgerliga partierna ger det grunden för en stor samstämmighet kring expansionen av den statligt finansierade forskningen i Sverige.

2.2 68-årskrisen

Åren efter 1968 innebar påfrestningar inom snart sagt alla politiska områden, så också inom forskningspolitiken. Kritiken av det militärindustriella komplexet och de kapitalistiska staternas olika maktstrukturer tog sig olika former i olika länder, men eftersom 68-rörelsen hade en kärna och utgångspunkt i studentrevolter var det naturligt att universitetens egna verksamheter, såväl utbildnings- som forskningssystem, utsattes för radikal, ibland anarkistisk, kritik. Också i Sverige var påfrestningarna på universitetssystemen stora även om man bortser från mer spektakulära händelser som kårhusockupationen vid Stockholms universitet och, kanske än mer utmanande, invasionen av universitets- och högskoleämbetet.

Effekterna av 68-rörelsen på det svenska universitetsutbildningssystemet skall här inte analyseras; det räcker med att konstatera att frågorna om ökat studentinflytande över såväl utbildningens innehåll som dessa former stod i centrum. En starkt bidragande orsak till spän-

ningarna var för övrigt att universiteten led av växtvärk på grund av den vålsamma expansionen under 1950- och 1960-talen. På det strikt forskningspolitiska planet kan man konstatera att debatten – inte minst genom de fackliga organisationernas aktiva engagemang – länkades bort från allmänt forskningskritiska och forskningsnegativa attityder till frågor om makten över forskningen – om *inflytande* och breddad *insyn* i de många organ som i det pluralistiska svenska systemet prioriterar och fördelar medel till forskning och utvecklingsarbete.

Kraven var delvis långtgående och gick hand i hand med en allmän tendens till korporativism i de samhälleliga styrsystemen, men – och detta är det viktiga – de innebar inte någon ändring av det i grunden positiva forskningsklimatet. Forskningen var tvärtom så viktig att makten över den måste erövras från byråkratiska eller forskardominerade etablissemang. Utifrån forskarprofessionens eller ämbetsverkens perspektiv kunde dessa krav naturligtvis ses som större eller mindre hot mot den traditionella kollegiala självstyrelsen – forskningens frihet att själv definiera problem och metod – eller mot ämbetsmannaintegriteten. Vissa reformer genomfördes i den riktning löntagarorganisationerna krävde, men de balanserades, och motverkades småningom, av en reaktion mot dessa och andra tendenser till växande korporativism.

2.3 "De stora programmens tid"

En ny prövning av det forskningspolitiska klimatet uppstod i samband med oljeenergikrisen och den efterföljande krisen i kärnkraftsfrågan, med folkomröstningen 1980 som kulmen. I debatten om den energi- och kärnkraftsrelaterade forskningen riktades intresset naturligtvis mot frågan om hur forskningsinsatserna skulle riktas och dimensioneras.

Energikrisen vid 1970-talets början utlöste det största samlade civila forskningsprogrammet i svensk historia. Det framlades efter en intensiv, kort utredningsfas. Skeptiska röster saknades inte helt, men man kan säga att energiforskningsprogrammet var ett extremt uttryck för statsmakternas tilltro till forskningens möjligheter att snabbt lösa de stora samhällsproblemen givet att tillräckliga resurser sätts in. I takt med att denna tilltro visade sig vara en övertro skedde en tillnyktring. Både forskare och politiker blev försiktigare med att utlova snabba resultat och "de stora programmens tid" synes vara över.

I samband med kärnkraftskrisen efter Three Mile Island-olyckan kom en ny komponent in i den forskningspolitiska diskussionen; frågan om forskarnas eget ansvar för effekterna i samhället av den forskning de bedriver och hur regering och riksdag skall förhålla sig i dessa

frågor. Särskild hetta har denna diskussion senare fått när det gäller forskningens utnyttjande av de möjligheter som bioteknik och genteknik erbjuder.

Nya krav har riktats mot forskarna och vissa nya restriktioner har införts men med något enstaka undantag kan de inte karakteriseras som FoU-fientliga eller uttryck för en generell misstro mot forskningssystemet. De här antydda diskussionerna berör främst naturvetenskaplig, biomedicinsk och teknisk forskning och de påverkade utan tvekan det forskningspolitiska klimatet så att den oreflekterade eller t.o.m. aningslösa tilltron till naturvetenskap och teknik som den moderna samhällsutvecklingens motor ersattes av en mer villkorlig, positiv och mer sofistikerad syn. Här är inte platsen att spekulera i vad den problematiserade bilden av naturvetenskap och teknik betytt för t.ex. rekryteringen av studerande till naturvetenskapliga och tekniska utbildningslinjer på gymnasie- och högskolenivå.

2.4 Integritetsdebatten

Ett tidigt tecken på en förändring av det forskningspolitiska klimatet, och framförallt allmänhetens attityder till forskning, uppstod i samband med den så kallade metropolitdebatten som under några månader 1986 rasade i media. Debatten, som startade kring föregivna missförhållanden vid ett större långsiktigt forskningsprojekt om ungdomars socialisation m.m., handlade i sin kärna om hur enskilda människors rätt till sekretesskydd för sina privata förhållanden skulle tillgodoses när datortekniken möjliggjort allt mer omfattande register, alltmer sofistikerade analyser av olika typer av persondata och allt större tekniska möjligheter att sammanföra uppgifter om enskilda personer från olika register etc. Forskningsprojektet Metropolit var närmast att se som en tändhatt till den mest explosiva fasen av en debatt som pågått under längre tid, och som hade sin grogrund i en steg för steg framväxande oro och olust hos allmänheten inför den nya datateknikens följder för individ och samhälle. "Registerforskning", dvs. forskning om människor och sociala förhållanden med datoriserade register som tekniskt verktyg förekommer inom både det medicinska och det samhällsvetenskapliga området, men "metropolitdebatten" kom att koncentreras kring de samhällsvetenskapliga forskarnas etik och deras ansvar, både under forskningsprocessen gentemot de individer som ingår i de populationer de studerar och i fråga om hur forskningsresultaten används eller kan användas.

Metropolitdebatten fick – som inte är ovanligt är när en fråga slås upp stort i pressen – delvis hysteriska drag och medias ansvar för överdrifter och misstolkningar måste konstateras. Bland annat bidrog medias fixering vid forskningsregistren till att dölja var de *verkliga hoten* mot enskilda människors integritet låg, nämligen i de många *administrativa* register där uppgifter – till skillnad från forskningsregistren – verkligen kan användas som stöd för åtgärder mot enskilda människor.[1]

I det strikt forskningspolitiska perspektiv som här anläggs kan först konstateras att samhällsvetenskaperna nu med full kraft utsattes för samma förtroendekrisdebatt som naturvetenskap och teknik tidigare fått möta. Svårigheter att rekrytera forskarstuderande till samhällsvetenskapliga discipliner där "registerforskning" är ett naturligt inslag har också rapporterats. Viktigare är dock att konstatera att diskussionen fick vissa, i egentlig mening forskningspolitiska, övertoner. Både i press och från partipolitiskt håll ifrågasattes delar av den samhällsvetenskapliga forskningen, inte bara för att den vid utförandet ansågs kunna medföra ett integritetsintrång, utan också därför att forskningens syfte och dess effekter kunde ifrågasättas. Den politiska logiken är härvidlag tydlig. Om ett visst politikområde – säg socialpolitik – lågprioriteras är det med en instrumentell forskningssyn näraliggande att på olika sätt nedprioritera forskning som, genom att t.ex. belysa sociala missförhållanden, kan medföra krav på ökade eller nya socialpolitiska insatser.

Det blev dock, och det måste understrykas, inte fråga om den sorts systematiska attacker som vid ungefär samma tid riktades mot samhällsvetenskaplig forskning i Storbritannien och i USA. Tvärtom kan det konstateras att även denna påfrestning på förtroendet för forskningen kunde vridas i positiv riktning och bli till en diskussion om hur kvaliteten på den samhällsvetenskapliga forskningen skulle kunna höjas. Riksdagen beslutade t.ex. under perioden flera gånger om generella påslag till humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning utöver de förslag regeringen lagt fram.

2.5 Drivhus eller istid?

Det forskningspolitiska klimatet kan alltså – trots väderstormar, drastiskt försämrade statsfinanser, naturligen skiftande forsknings-

1 Vad gäller själva registerforskningen tvingade debatten visserligen fram ett avslutande av Metropolitprojektet som aktivt longitudinellt projekt men övriga projekt av likartad karaktär kunde värnas och ges fortsatt stöd.

politiska prioriteringar och strukturella förändringar – betecknas som gynnsamt.

Det innebär inte nödvändigtvis att det är stabilt på lång sikt även om den här skisserade bilden lätt kan tolkas så. Det finns naturligtvis risk för en snabb destabilisering. Just forskningens egen framgång och tillväxt och samhällets ökande forskningsberoende kan bli ett hot. Om forskning och utveckling "översäljs" som medel att lösa Sveriges alla problem kommer förr eller senare en reaktion när det blir uppenbart att FoU kan vara, en visserligen nödvändig men inte tillräcklig, förutsättning för problemens lösning. Ansvaret för att det positiva forskningsklimatet inte blir ett drivhusklimat åvilar både forskarkollektiven och regering och riksdag. Forskningens företrädare får inte lova gröna skogar bara forskningen får guld, och politikerna får inte använda forskningssatsningarna som ursäkt för underlåtenhetssynder eller som en bekväm utväg ur politiska blockeringar. Här har också en aktiv forskningsinformation en roll att spela. Genom en dialog mellan forskarvärlden, allmänheten och de politiska företrädarna kan en realistisk uppfattning om forskningens möjligheter och begränsningar skapas.

En annan risk för ett minskat förtroende har att göra med forskningens självförvaltning. I det svenska systemet har forskningen givits en hög grad av både inre och yttre frihet. Den yttre friheten består just i den höga graden av självförvaltning: forskningsråd och sektorsforskningsorgan har i den svenska myndighetstraditionen stor frihet att självständigt fatta beslut om dispositionen av de medel riksdagen beviljat. Forskarnas inflytande är genomgående stort. Denna frihet att disponera forskningsresurserna sprids från de anslagsfördelande nivåerna djupt ner i systemen: till universitetsinstitutioner och institut och till forskargrupper och enskilda forskare. I en situation då forskningen disponerar en så betydande del av de offentliga medlen som faktiskt är fallet, samtidigt som all offentligt finansierad verksamhet utsätts för besparingar och rationaliseringar, blir oväld vid anslagsfördelningen, effektivitet och hushållning i själva forskningsverksamheten och att anvisade medel verkligen används för avsett ändamål allt viktigare.

Om förtroendet för denna självförvaltning skulle allvarligt skadas genom att kraven på självsanering möts med oförståelse kan det gynnsamma forskningspolitiska klimatet snabbt och dramatiskt försämras.

3 Vem beslutar om forskningen?

Den offentliga forskningspolitiken är en fråga om hur mycket forskning som skall bedrivas, hur den skall organiseras och skötas samt – ibland – vad det skall forskas om. Beslut om forskning fattas på flera nivåer och av många instanser, myndigheter, grupper och individer. Mycket förenklat kan vi tala om tre funktioner eller nivåer inom det statliga systemet:

* Den övergripande finansierande och strukturerande: Regering och riksdag;
* Den operativt finansierande: Forskningsråd, sektorsorgan, andra myndigheter;
* Den genomförande: Universitet, högskolor, forskningsinstitut, företag m.m. Inom dessa organ finns institutioner, avdelningar, forskargrupper, professorer och andra enskilda individer.

Generellt sett kan konstateras att forskningen av tradition är en aktivitet där utövarna, forskarna, har en mycket stor makt över besluten om *vad* de skall forska om, och än mer över *hur* det ska göras. Genom representation i fakulteter och i forskningsråd och sektorsorgan har forskarkollektivet också betydande – ofta avgörande – inflytande över anslag och andra resurser inom vida ramar. När det gäller så kallade sektorsmedel är inflytandet från finansiären större över vad som skall göras. För den övergripande anslagsfördelningen svarar regering och riksdag. En rad andra finansierande organ inklusive EU-program, privata stiftelser och företag bidrar till en mångfacetterad och komplicerad finansieringsbild av forskningen.

I det följande kommer vi att med några exempel belysa hur makten över dessa beslut förskjutits över den gångna 20-årsperioden. Rörelseriktningen är inte entydig. I vissa avseenden har regering och riksdag ökat sitt inflytande över forskningsbesluten, medan bestämmandet i andra har överförts till de genomförande instanserna – i allmänhet med förbigående av det vi ovan kallat den operativt finansierande nivån, forskningsråden och sektorsorganen.

De exempel vi väljer kommer att hämtas från diskussionerna om *anslagsfördelning, organisation, professorstillsättning, infrastruktur samt forskning vid små och medelstora högskolor.* Andra exempel kunde ha valts. Förändringarna av hanteringen av sektorsforskningen diskuteras separat i ett senare kapitel. Vad som redan här kan noteras är att i denna fråga har utvecklingen entydigt gått mot att den genomförande nivån fått ökat inflytande över medlen. Detta har skett på sektorsmyndighetens bekostnad, både genom ökat forskarinflytande över besluten genom vetenskapliga råd, krav på långsiktig kompetensuppbyggnad genom finansiering av tjänster m.m. samt genom direkt resursöverföring till högskolan via omkostnadsavgifter.

Denna gradvisa förskjutning av makten över forskningsbesluten skildras i det följande huvudsakligen med stöd av regeringens propositioner, riksdagens utskottsbetänkanden, reservationer till dessa samt motioner. Det skulle vara värdefullt och belysande att gå mer på djupet i frågorna genom en undersökning av hur de förmedlande organen (forskningsråden m.fl.) och universiteten och högskolorna har drivit sina krav, hur de förändrat sitt arbetssätt och hur de anpassat sig till de förändrade förutsättningarna. Det har dock inte varit möjligt inom ramen för denna studie.

3.1 Anslagsbesluten

Det viktigaste forskningspolitiska styrinstrumentet är beslut om ekonomiska resurser – anslag som det kallas i det statliga systemet. I det svenska systemet görs det i allmänhet i övergripande kategorier. Ansvaret för medelsfördelning till t.ex. projekt och program och hur mycket dessa skall erhålla i mer precisa termer överförs till fakulteter, forskningsråd eller sektorsorgan.

Ett väsentligt skäl för Forskningsrådsutredningens (FRU) förslag om att regeringen skulle avge regelbundna forskningspolitiska propositioner till riksdagen var att möjliggöra för riksdagen att fatta långsiktiga beslut. Detta skulle i sin tur ge myndigheterna och högskolan en längre planeringshorisont. FRU föreslog att propositionerna skulle avges vart tredje år och att de skulle ange anslagsutvecklingen för en femårsperiod. Detta är emellertid omöjligt konstaterar utbildningsministern i den proposition som ligger till grund för riksdagens kommande forskningspolitiska diskussioner (1978/79:119) eftersom "Ettårsbudgetering är regel för statligt finansierad verksamhet". Han tillägger dock att detta inte bör hindra regeringen att redovisa "vissa långsiktiga överväganden avseende forskningen utan att för den skull precisera anslagsbelopp för

längre perioder." Utskottet tillstyrkte detta utan kommentarer eller överläggningar. Detta var en klar minskning av möjligheterna till långsiktig planering i förhållande till utredningens förslag. FRU skrev: "Genom att prioriteringar för olika områden görs synliga och jämförbara samt motiveras underlättas den forskningspolitiska diskussionen och stimuleras de FoU-ansvariga myndigheternas flerårsplanering. En bindning till absoluta belopp torde inte vara möjlig, däremot att ange planeringsramar." (SOU 1977:52, s 240)

I den första forskningspropositionen 1981/82 har dock utbildningsministern och den borgerliga regeringen ändrat inställning och föreslår nu treåriga anslagsramar för forskningsråden samt anger en anslagshöjning från 1983/84 utöver prisomräkning. Utbildningsutskottet instämmer och konstaterar att också viktiga sektorsorgan som STU, Delegationen för energiforskning, BFR redan arbetar med fleråriga medelsramar. En övergripande budgetförstärkning för hela forskningssektorn med 100 Mkr för 1983/84 aviseras också av regeringen. Detta innebär att FRU:s förslag om planeringsramar knäsätts – en fundamental förbättring av forskningspolitikens styrningsinstrument och långsiktighet, vilken sedan har följt forskningspolitiken. Dock anges fortfarande enbart anslag för det kommande budgetåret vad gäller fakulteterna och de enskilda myndigheterna. Energiforskningsprogrammet och Byggforskningsrådet, men ej utbildningsdepartementens råd, gavs möjlighet att ge långsiktiga åtaganden inom vissa angivna ramar för de två efterföljande budgetåren.

I detta sammanhang kan noteras att BFR från 1982 finansieras helt över statsbudgeten sedan byggforskningsavgiften borttagits. Byggforskningsrådets verksamhet blev därmed på ett helt annat sätt än tidigare en angelägenhet för regering och riksdag. Statens institut för byggnadsforskning (SIB) som tidigare fått sina medel från BFR finansierades från 1984/85 helt över statsbudgeten med eget basanslag.

Det verkliga genombrottet för riksdagens forskningspolitiska ställningstagande i ekonomiska termer kom dock med den andra forskningspropositionen som framlades redan våren 1984, nu under den socialdemokratiska regeringen och signerad av Ingvar Carlsson och Lena Hjelm-Wallén. Samordnande statssekreterare var Kerstin Niblaeus med placering vid statsrådsberedningen. I denna var samtliga berörda departement indragna och bidrog med egna bilagor – utbildningsdepartementets och industridepartementets var naturligt nog mest omfångsrika medan försvarsdepartementets (som ju är en av de dominerande statliga forskningsfinansiärerna) var kortfattad och begränsad till ett förslag om förstärkt flygteknisk forskning.

Moderaterna i utskottet reserverade sig mot majoritetens förslag och krävde att högskolorna skulle inge anslagsframställning som omfattade

de tre kommande budgetåren (UbU 1983/84:28, s 102). Deras avsikt var alltså att ge högskolorna samma planeringshorisont som grundforskningsråden hade.

I den tredje forskningspropositionen 1987 som avgavs av Ingvar Carlsson, nu statsminister, och utbildningsministern Lennart Bodström anges anslagen för tre år både för råden och för fakulteterna. Steget att ge både råd och universitet treåriga planeringshorisonter är nu alltså taget helt ut. År 1992 utvidgas rätten för forskningsråden till att fatta beslut om stöd för en sexårsperiod.

I riksdagens femte och senaste forskningspolitiska ställningstagande 1993 med regeringen Bildt försvann dock dessa övergripande balansfrågor i forskningspolitiken ur hanteringen. Propositionen tar inte ställning till avvägningen mellan grundläggande högre utbildning och forskning, och utbildningsutskottet upprepar inte sitt tidigare krav på ett ställningstagande till denna avvägning.

Den helt dominerande anslagsfrågan blev i stället naturligtvis användningen av löntagarfondsmedlen till forskningsstiftelser. Förslaget till inrättande av forskningsstiftelser förelades riksdagen i en separat proposition senare under våren 1993. Forskningsstiftelserna kom på detta sätt inte att i första hand hanteras som en strukturförändring av forskningsfinansieringssystemet och diskussionen sattes inte in i ett övergripande forskningspolitiskt perspektiv.

Denna fråga bröts alltså ut ur den forskningspolitiska debatten vilket måste betraktas som ett brott mot tanken bakom de forskningspolitiska propositionerna. Hanteringen av ett beräknat årligt nettotillskott på över två miljarder kronor – dvs. mer än rådens samlade anslag – läggs utanför den forskningspolitiska debatten. Utformningen av stiftelseuppdragen och principerna för tillsättande av styrelserna gavs en sådan organisatorisk form att avkastningen av dessa medel för framtiden sattes utom räckhåll för regeringens och riksdagens påverkan. Riksdagen valde alltså att medvetet minska sitt inflytande över anslagsstyrningen och överföra det till oberoende instanser utanför den statliga sfären. En helt ny forskningspolitisk aktör av betydande tyngd hade skapats.

Beslutet drevs igenom trots intensiv kritik från oppositionen. Det innebär alltså att forskningspolitiken dragits in i den allmänpolitiska debatten och fick en höger–vänsterdimension som hittills inte varit lika synlig och uttalad.

Riksdagens instruktioner till forskningsråden har i vissa fall ökat genom öronmärkning av medlen och direkta verksamhetsbeslut. Regleringen av myndigheterna genom anslagsinstrumentet har med tiden tenderat att bli mer detaljerad. "Öronmärkning" av anslag för det ena eller det andra ändamålet görs genom regleringsbrevet och ibland

med betydande detaljrikedom. Ändrade anslag motiveras ofta genom så kallade "överföringar", dvs. omräkning av anslag i samband med att uppgifter flyttas från en myndighet till en annan.

Ett speciellt tydligt exempel på detta är att regeringen 1993 föreslog riksdagen att Forskningsrådsnämnden, som tillskapades bland annat för att ta initiativ till probleminriktad och gränsöverskridande forskning, "skall koncentreras till att ge stöd till områden som i breda termer anges av riksdag och regering". Med andra ord minskas Nämndens möjligheter att ta initiativ inom helt nya områden som den själv bedömer angelägna utifrån de övergripande instruktionerna. I stället flyttas besluten om detaljmålen och om programfördelning och programvolym upp till riksdagsnivå. En karakterisk formulering ges i 1992/93 års proposition: "Forskningsrådsnämndens projektmedel för kvinno- och jämställdhetsforskning fördubblas... Förstärkningen finansieras genom omprioriteringar inom FRN:s anslag". Detta var inte något helt nytt. Öronmärkning av FRN:s anslag hade förekommit under hela 80-talet, men nu lades det fast som en genomgående princip.

Ett annat och viktigare exempel är återigen diskussionen av användningen av löntagarfondsmedlen 1993. Ett alternativ som regeringen diskuterade var att tillföra forskningsråden dessa medel. I propositionen anger statsrådet att forskningsråden har en strategisk betydelse för forskningen. Genom sina prioriteringar och beslut har de inflytande på den grundläggande forskningen som går utöver den verksamhet som de direkt finansierar. Deras kvalitetskrav och former för granskning ger riktlinjer för såväl fakulternas som andra forskningsfinansiärers insatser. Problemet är att råden, enligt regeringen, "väljer ... ofta att hellre sprida tillgängliga medel på ett större antal projekt, som sedan hämmas på grund av bristande resurser, än att välja ut färre och ge dessa en mer fullständig finansiering". Denna kritik – som måste betecknas som allvarlig och som anges som skäl för att inte förstärka deras arbetsmöjligheter utan i stället lägga medlen på de föreslagna forskningsstiftelserna – byggs dock inte under i propositionen och nyanseras inte. Regeringen säger t.ex. ingenting om den kritiserade tendensens omfattning, när den uppkommit, och om den är generell och gäller samtliga råd.

Konsekvensen av kritiken blev att statsrådet föreslog tillskapandet av nya organ, stiftelserna, och därmed att forskningsrådens relativa betydelse för medelsfördelningen försvagades.

Man kan alltså konstatera att regeringen och riksdagen har behållit och snarast ökat sin makt över "den normala" medelsfördelningen inom ramen för utbildningsdepartementets budget, medan kontrollen över de stora tillkommande "extraordinära" medlen lagts över på nyskapade

stiftelser där regeringen inte har någon kontroll eller påverkan på styrelse och styrelsebeslut. I det senare fallet är det viktigt att notera att inte heller forskarsamhället har någon direkt kontrollmöjlighet, även om dess informella inflytande i det långa loppet kanske kan bli betydande genom referensgrupper, ansökningar, akademier m.m.

För sektorsforskningen gäller dock som visas i det efterföljande kapitlet att medlen i ökande grad står under forskarnas kontroll. Anslagsbesluten flyttas i ökande utsträckning från sektorsorganen till instanser där forskarrepresentanter är i majoritet. Medel förs också direkt över från sektorsorgan och råd till universiteten och högskolorna för att ge full kostnadstäckning för forskningsuppgifterna.

Effekterna av medlemsskapet i EU bör kort nämnas i detta sammanhang. Detta tas upp mer ingående i kapitel 5. Nettoeffekten av att stora medel överförs till EU vilka delvis tas från forskningsbudgeten är naturligtvis att inflytandet över svensk forskning också i detta avseende flyttas utanför riksdagens omedelbara inflytande. Denna tendens samverkar alltså med den som konstaterats ovan – de reguljära forskningsanslagen via forskningsråden och fakulteterna får en allt mindre relativ tyngd.

3.2 Organisation, verksamhetsformer och prioriteringar

Det viktigaste styrinstrumentet för staten när det gäller forskningen är otvivelaktigt anslagsfördelningen. Dock spelar även organisationsfrågor stor roll och är nära förbundna med anslagsfrågorna. Det kan gälla tillskapandet av helt nya organ med nya uppgifter men oftare omstöpning av befintliga, sammanslagningar och uppdelningar, ändrade uppgifter m.m. Till organisationsfrågorna för vi också former för ledningsfunktioner, anslagsframställningar, budgeteringssystem, resultatrapportering och utvärderingar. Det finns också skäl att i det här sammanhanget kortfattat kommentera regeringens allmänna prioriteringar av forskningsområden.

Hur har då inflytandet och kontrollen för forskningen förändrats över perioden genom dessa organisatoriska förändringar och angivna prioriteringar?

Vad gäller högskolans arbete är det följande frågeställningar som dominerar den gångna 20-årsperioden: den sektoriella forskningens roll i förhållande till den forskning som motiveras på inomvetenskapliga grunder; samt, med ökande vikt mot slutet av perioden, förhållandet

mellan högre utbildning inklusive både grundutbildning och forskarutbildning å ena sidan gentemot forskningen å den andra. Sektorsforskningen behandlas i det följande kapitlet och vi kommer därför att lämna den därhän i detta avsnitt.

De viktigaste organisatoriska förändringarna i forskningssystemet gjordes när rådsorganisationen stöptes om 1977. Fem forskningsråd ersattes av tre: HSFR, MFR och NFR. Till dessa fördes, också under utbildningsdepartementet, FRN "vars främsta uppgift är att i samverkan med forskningsråd och sektoriella FoU-organ initiera och stödja forskning främst inom områden som är angelägna från samhällets synpunkt" (UbU 1978/79:44, s 8).

Riksdagen bekräftar i betänkandet åter den princip som varit ledande för den svenska forskningspolitiken under hela perioden, men som mot slutet börjat urholkas om inte i retoriken så åtminstone i praktiken: nämligen visionen om en sammanhållen högskoleorganisation där samhällets forskning, både den som är motiverad av samhällsintressen (sektoriell forskning) och den som är inomvetenskapligt motiverad, i allt väsentligt genomförs inom samma organisatoriska ram som den högre utbildningen. Forskningen skall i idealfallet skötas av samma personer som sköter grundutbildning och forskarutbildning. Detta motiveras med att Sverige är ett litet land (att andra små länder som t.ex. Norge valt helt andra vägar kommenteras eller problematiseras aldrig). Utbildningsutskottet uttrycker det sålunda:

"Sverige är ett från forskningssynpunkt litet land. Det är därför i högsta grad angeläget att de resurser – personella och andra – som finns tillgängliga för forskning och utvecklingsarbete utnyttjas så rationellt som möjligt. I de flesta fall torde det därför vara lämpligt att även den forskning som finansieras av sektorsorgan utförs inom högskolan. Denna väg att genomföra sektorsforskning bör således i allmänhet väljas framför t.ex. att inrätta särskilda forskningsinstitut. När särskilda forskningsinstitut i framtiden inrättas bör det vara institut som har en betydande bredd i sin forskningsverksamhet och en nära samverkan med högskolans forskning när det gäller både utnyttjande av resurser och utbyte av forskande personal" (UbU 1978/79:44, s 9). Att detta utsätter högskolesystemet för mycket motsägelsefulla och delvis oförenliga krav är ett problem som i ökande grad uppenbaras.

Under denna tid stod planeringstänkandet på sin kulmen. För att återigen citera utskottet: "Riksdagen och regeringen har endast ett begränsat antal instrument till förfogande för planering och styrning av forskning och forskarutbildning inom högskolan. Oftast medger dess instrument endast planering och styrning i mycket grova termer. UHÄ skall få i uppdrag att på försök för några disciplinorienterade fakulteter

utarbeta förslag till sådana dokument (forskningspolitiska program som fastställs per fakultet) med mål och riktlinjer för verksamheten som FUN föreslår." (UbU 1978/79:44, s 23) Tanken bakom dessa så kallade fakultetsprogram var att fakulteternas verksamhet skulle regleras mer i detalj än vad som låter sig göra genom fasta basanslag och projekt- eller programanslag genom rådsorganisationen. Statskontoret menade att inriktningen inom ett visst vetenskapsområde många gånger får betydande konsekvenser i form av särskilda krav på teknisk personal, lokaler och utrustning. "Sådana frågor bör (enligt Statskontoret) därför inte avgöras på den lokala nivå inom högskolan som fakultetsnämnden representerar" (UbU 1978/79:44, s 22).

Tre år senare återkom utbildningsministern med den första egentliga forskningspropositionen. Några organisatoriska förändringar av betydelse vad gäller högskolorna eller forskningsråden föreslås inte. Däremot menar man nu att man efter UHÄ:s försöksverksamhet bör fortsätta med fakultetsprogrammeringen. Tanken är att väga fakultetens egen planering mot de krav som ställs på den utifrån från sektorsorgan och andra forskningsfinansiärer. När en sådan avvägning är gjord kan fakulteten tilldelas adekvata medel för uppgifterna och instrueras om målen. Detta utlöste en gigantisk planeringsprocess i UHÄs regi. Detaljerna i denna redovisas i Rune Premfors studie "Svensk forskningspolitik"[2].

Resultatet blev inte vad planerarna hade förutsett – uppgiften visade sig vara ogenomförlig. I den andra forskningspolitiska propositionen som kom redan 1984, nu i socialdemokratisk regi konstateras att uppgiften är svår och att "ytterligare arbete krävs... för att man skall kunna ta ställning till vilken roll fakultetsprogram kan spela som planerings- och styrinstrument för forskningsverksamheten." Premfors konstaterar "den nästan totala frånvaron under riksdagsbehandlingen av diskussion och motsättningar kring den föregående planeringsprocessen. Det är anmärkningsvärt eftersom riksdagen i väsentliga avseenden inte fått vad man beställt. 1984 års forskningsproposition och riksdagsbeslut innebar att den planeringsmodell som man ett par år tidigare linjerat upp i stora stycken övergavs... En tolkning av det skedda är att politikerna egentligen var ganska tillfreds med det faktum att steget inte togs, att den andra forskningspolitiska propositionen inte blev ett steg i riktning mot en mycket detaljerad och successivt förfinad forskningspolitisk planering på statsmaktsnivå." (Premfors, 1986, s 94)

---

2 Rune Premfors, *Svensk forskningspolitik*, Stockholm 1986

År 1988 börjar en ny budgetprocess, mål- och resultatstyrning, införas etappvis för de statliga organen. Tillämpningen av detta inom forskningsområdet utvecklas i den fjärde forskningspropositionen, Prop 1989/90:90. Det nya systemet som bl.a. avser att ge ett mer långsiktigt planeringsperspektiv för högskolan och finansieringsorganen med treåriga cykler skall införas från och med budgetåret 1993/94.

År 1990 ligger tonvikten i argumentationen på att den svenska grundforskningen och forskarutbildningen måste stärkas inom två fakultetsområden, det tekniska och det samhällsvetenskapliga, där andelen anslag till forskning på eget programansvar anges vara lägre än på t.ex. det naturvetenskapliga området. Mot denna bakgrund föreslås tillskapandet av två nya forskningsråd: ett teknikvetenskapligt och ett socialvetenskapligt. Det teknikvetenskapliga rådet bygger väsentligen på forskningsrådsfunktionen inom NUTEK och det nya rådet placeras under industridepartementet. Oppositionspartierna inklusive vpk anser dock att det bör läggas under utbildningsdepartementet – en förflyttning som senare kom att genomföras i samband med den femte forskningspropositionen 1993. Det socialvetenskapliga rådet placeras under socialdepartementet.

I detta sammanhang behandlar riksdagen skogs- och jordbrukets forskningsråd vars karaktär och departementstillhörighet under jordbruksdepartementet är satt i fråga. Regeringen vill, och får stöd av riksdagen utan invändningar från något parti, att rådet blir mer grundforskningsorienterat med en ändrad sammansättning där forskare är i majoritet som i utbildningsdepartementets råd. Rådet ligger dock kvar under jordbruksdepartementet.

En ny och central frågeställning förs 1987 upp på agendan genom en serie motioner vid denna forskningspolitiska omgång, nämligen grundutbildningens omfattning i förhållande till forskningens. I motioner från moderaterna anförs att forskningspropositionerna visserligen skapat förutsättningar för ett långsiktigt agerande vad gäller forskningen men att grundutbildningens behov på ett olyckligt sätt separerats från forskningens. Folkpartiet för en liknande diskussion och menar att en obalans har uppstått mellan forskning och grundutbildning. Forskningen har klarat sig relativt bra, bl.a. tack vare tillskott från externa källor medan grundutbildningens anslag urholkats. Även centerpartiet instämmer i att forskningens uppgift att stödja grundutbildningen inte har beaktats i forskningspropositionen.

Utskottet uttalar att det "delar i allt väsentligt de farhågor för obalans mellan grundläggande högskoleutbildning samt forskning och forskarutbildning som kommit till uttryck i motionerna" (vilket i klartext innebär att den grundläggande högskoleutbildningen bör ges

högre prioritet och mer medel på forskningens bekostnad), men det drar inga finansiella konsekvenser av dessa farhågor. Det kräver att regeringen presenterar förslag vad gäller högskoleutbildningen och forskningen i ett sammanhang till nästa proposition – vilket innebar ett krav på att den forskningspolitiska diskussionen expanderades till en diskussion om forskning och högre utbildning. Någon sådan diskussion kom dock inte till stånd vid den följande forskningspolitiska debatten 1993 – den dominerades av löntagarfondsfrågan.

En viktig organisationsförändring av forskningen gjordes utanför den forskningspolitiska diskussionen. Regeringen föreslog våren 1992 riksdagen att lägga ner UHÄ och FRN och att föra över vissa av UHÄ:s uppgifter dels till ett nytt högskoleverk med serviceinriktning, dels till ett nytt kvalitetsgranskande organ (som senare döptes om till Kanslersämbetet). Förslagen till omorganisation var inte förberedda genom några utredningar och visade sig otillräckligt genomarbetade. De ingick inte heller i någon forskningspolitisk proposition och regeringen bröt därmed också mot idén bakom dessa propositioner – att möjliggöra ett samlat grepp på de forskningspolitiska och forskningsorganisatoriska frågorna. Förslaget gick som bekant endast igenom såvitt gällde skapandet av Högskoleverket och det som senare skulle komma att kallas Kanslersämbetet.

En annan viktig strukturell förändring inom NFR:s ansvarsområde genomfördes år 1993 vad gäller de nationella anläggningarna (Svedberglaboratoriet, MAX-laboratoriet, Onsala rymdobservatorium och det nationella superdatorcentrat i Linköping). Dessa hade tidigare finansierats med separata anslag till universiteten. Nu fördes ansvaret för driften över till NFR, och vad gäller superdatorcentrat till ett nybildat forskningsråd för högpresterande datorer (HPD-rådet) som placerades under TFR. Detta innebar en principiellt viktig förändring i synen på rådssystemets uppgifter, vilka knappast alls berördes i vare sig proposition eller utskottsbetänkande. NFR (och HPD-rådet) blev nu driftansvarigt för anläggningar, även om arbetsgivaransvaret låg kvar på värduniversiteten. En kvalitativt ny ansvarsfördelning – även om den kvantitativt var begränsad – mellan råd och universitet infördes. Behovet av en översyn av forskningsrådsorganisationen kvarstod och hade snarast förstärkts efter den femte forskningspropositionen.

I vilken riktning pekar då dessa organisatoriska förändringar? Planerna på att skapa genomgripande fakultetsprogram i UHÄ:s regi och att samordna dessa program med långsiktiga åtaganden från sektorsorganen är naturligtvis centralistiska drag. Dessa idéer fördes åt sidan som opraktiska av den socialdemokratiska regeringen med den forskningspolitiska propositionen 1984, vilket var ett steg mot ökad

decentralisering. I stället kom införandet av mål- och resultatstyrning, vilket har lett till en oerhörd expansion av verksamhetsrapportering och kontroll av kvantitativa mått – sannolikt på bekostnad av en diskussion av kvaliteten i arbetet. Det råder ingen tvekan om att regering och riksdag har ökat sina möjligheter till detaljstyrning både av de operativt finansierande och av de genomförande organen genom den nya budgetprocessen. Det återstår att se hur dessa nya styrmedel faktiskt används för styrning av de underordade organens arbete – erfarenheterna från planeringsarbetet vid 1980-talets början är avskräckande.

3.3 Inrättande av professurer

Ett klassiskt styrinstrument av universiteten för regeringen och riksdagen är beslut om inrättande av professurer. Denna fråga var uppe till behandling redan vid den första forskningspropositionen och återkommer sedan i propositionerna under de följande femton åren. Den är nära kopplad till frågan om fakultetsprogram som vi har berört kortfattat i föregående delavsnitt.

Våren 1982 anser utbildningsministern att tiden är mogen för att pröva om beslut om inrättandet av professurer skulle kunna överföras till högskolorna. Dessa skulle få anslag fakultetsvis och få bestämma vilka forskartjänster som bör finnas inom området, inklusive professorstjänster. Socialdemokraterna ansåg dock att det inte fanns något underlag för en sådan förändring. Utskottet följde oppositionens linje och menade att riksdagen inte bör lämna ifrån sig nuvarande styrinstrument innan det visat sig möjligt att finna andra styrinstrument som är lika bra. Att universiteten skulle – och behövde – styras var alltså riksdagen enig om. Den nya metoden skulle i stället vara fakultetsprogrammeringen, men denna var ännu inte utvecklad och prövad.

I den följande forskningspropositionen år 1984 återkommer regeringen, nu med Ingvar Carlsson som forskningsminister, till frågan. Regeringen understryker nu att, i avvaktan på en fortsatt utveckling av fakultetsprogram, regeringen och riksdagen bör inrätta professorstjänsterna samt ta ställning till ämnesinnehåll för samtliga ledigförklarade professorstjänster. Det senare innebar en skärpning av styrningen i den meningen att det avgörande beslutet flyttades från UHÄ till regeringen. Regeringen får relativt långtgående bemyndigande att tillsätta professorstjänster "temporärt".

I den följande forskningspropositionen förs fakultetsprogrammen ut ur bilden. Regeringen delar "rent principiellt UHÄ:s uppfattning men kommer till en annan praktisk slutsats i vad avser den roll som regering

och riksdag bör spela och den användning som regering och riksdag kan ha av särskilt utformade faktultetsprogram." (UbU 1986/97:26, 21) Innebörden av detta var att fakultetsprogrammen försvann som styrinstrument. En översyn av högskolans anslagssystem utlovades.

En särskild utredning tillsattes nu och rapporterade i maj 1989 i ett betänkande med titeln Professorstillsättning (SOU 1989:50). Denna diskuterade emellertid inte ansvarsfördelningen mellan regeringen och högskolan utan koncentrerade sig på frågor om hur tjänstetillsättningen sköttes.

Den borgerliga regeringen avskaffade detta styrinstrument omgående och utan utredning efter regeringstillträdet (prop 1990/91:150 bil. II:7, bet UbU 1990/91:21). I samband med den forskningspolitiska diskussionen i riksdagen 1993 konstaterades det att högskolorna från och med 1 juli 1993 avgör antalet professurer och deras inriktning samt tillsätter tjänsterna. Professurer vid forskningsråden skall föras över till högskolan och inga nya professurer vid råden bör tillsättas. Dock skall regeringen även fortsättningsvis inrätta och tillsätta professurer vid andra myndigheter. Balansen mellan regeringen och universitetssystemet hade förskjutits till universitetens fördel i ett väsentligt avseende.

Den nya regeringen förbehåller sig rätten att även i fortsättningen inrätta professurer vid högskolan i särskilda fall.

Våren 1993 dras forskningsfrågorna för första gången in i den politiska hetluften genom löntagarfondernas avskaffande och forskningsstiftelsernas tillskapande. Viktiga forskningsfrågor behandlas som vi sett inte bara i forskningspropositionen utan genom en serie särskilda propositioner till riksdagen. Allmänna ämnesmässigt definierade prioriteringar har nu försvunnit ur forskningspropositionen och ersatts av relativt detaljerade instruktioner inom de olika departementsområdena. Inom utbildningsdepartementets område skall till exempel ett nationellt jämställdhetspris om 250 000 kr instiftas och tilldelas en institution eller fakultet som gjort betydelsefulla insatser för jämställdheten.

Utvecklingen är alltså motsägelsefull. Samtidigt som högskole- och universitetsväsendet fått väsentligt ökad självständighet vad gäller tjänster och andra organisatoriska frågor har forskningsrådens arbete reglerats i en ökande utsträckning, både genom öronmärkta anslag och "särskilda viljeyttringar". Vi observerar en decentraliseringstendens vad gäller professorstjänsterna, som strider mot den centraliseringstendens som vi kan iaktta vad gäller anslagsgivningen och anslagskontrollen.

3.4 Lokaler och dyrbar vetenskaplig utrustning

En forskningsstrategisk fråga, som i riksdag och regering knappast har fått den centrala ställning som den förtjänar, är försörjning av forskningssystemet med lokaler och vetenskaplig utrustning, dvs. investeringsbudgeten. Inom framförallt de tekniska och naturvetenskapliga fakulteterna är utrustning ofta av central betydelse för valet av forskningsinriktning under lång tid framöver. Naturligtvis är byggnader och lokaler av stor praktisk betydelse för samtliga fakulteter. Ansvaret för investeringsbudgeten, som är viktig för att inrikta forskningsverksamheten, har i stort sett överlåtits till Forskningsrådsnämnden, forskningsråden och högskolesystemet. Initiativ vad gäller utrustningsanslagen har också varit en fråga för privata aktörer, framförallt Knut och Alice Wallenbergs stiftelse samt, under en begränsad tid, bankerna.

Regeringen och riksdagen har dock också fattat specifika investeringsbeslut. Till exempel beviljades 1987 medel till att bygga ett genetiskt centrum (BMC) i Uppsala, 1990 ett ekologihus i Lund och en byggnad för informationsteknik i Umeå. År 1993 beslöts om ytterligare lokalsatsningar: ett biomedicinskt centrum vid Lunds universitet, ett djurhus i Göteborg, ett materialtekniskt centrum vid Uppsala universitet och en enhet för molekylärmedicinskt arbete i Umeå. En omfattade ombyggnad av Karolinska institutet inleddes också detta år. Nyligen har beslut fattats om uppförande av ett Fysikcentrum i Stockholm.

Den största förändringen vad gäller lokalfrågorna är dock överföringen av fastighetsförvaltningen från Byggnadsstyrelsen till Akademiska Hus. Medan universiteten och högskolorna förut disponerade lokaler som en fri resurs vilken sköttes av Byggnadsstyrelsen så hyr de nu sina fastigheter av Akademiska Hus på affärsmässiga grunder. Resurser motsvarande hyreskostnaderna har förts över till högskolorna och delvis också till råden. Detta innebär en mycket påtaglig decentralisering av besluten över lokalerna och lokalkostnaderna till den genomförande nivån. På motsvarande sätt överförs medel via råden för de lokalkostnader som de rådsfinansierade projekten orsakar högskolan.

Vad gäller statliga medel för anskaffning av vetenskaplig utrustning för forskning så hanteras detta väsentligen av Forskningsrådsnämnden och forskningsråden under Utbildningsdepartementet. Volymen av de medel som tilldelats FRN för dyrbar utrustning ökade, nominellt men också reellt, under hela 1980-talet fram till 1992. År 1993 begränsades FRN:s ansvar till utrustning som är dyrare än 2 Mkr (från tidigare 300

kkr). Detta innebar endast en förändrad balans av ansvarsfördelningen mellan råden men ingen förskjutning av besluten till någon annan nivå.

En viktig förändring för universiteten är bestämmelsen om lånefinansiering som trädde i kraft 1994. Detta innebar i praktiken att kostnaderna för utrustningen blir synlig i institutionernas bokföring som avskrivningskostnader och räntekostnader – med motsvarande inkomster på kreditsidan (fast då på universitetsnivå) i banktillgodohavanden och ränteinkomster. Detta är en förändring för att skapa ökat kostnadsmedvetande och för att erhålla en fullständig ekonomisk redovisning av dessa kostnader för forskningen.

För att sammanfatta: När det gäller de största lokalinvesteringarna krävs fortfarande beslut av regering och riksdag, men universiteten har generellt fått ett mycket större ansvar och kontroll över sin lokalsituation och lokalkostnaderna. Vad gäller den vetenskapliga utrustningen ligger ansvaret fortfarande i huvudsak hos FRN och forskningsråden. Även här har lånefinansieringen dock ökat universitetens utrymme för egna beslut. Rörelseriktningen har gått mot ökad decentralisering till förmån för den genomförande nivån.

3.5 Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna

Grundinställningen hos regering och riksdag har under många år varit att forskning skall koncenteras till de sju högskoleorterna: Stockholm, Lund, Göteborg, Linköping, Uppsala, Umeå och Luleå. De övriga högskolorna som betecknas som mindre och medelstora är belägna på arton orter: Borås, Eskilstuna, Västerås, Falun, Borlänge, Gävle, Sandviken, Halmstad, Jönköping, Kalmar, Karlstad, Kristianstad, Skövde, Sundsvall, Härnösand, Växjö, Örebro och Östersund – senare utvidgat med ytterligare ett dussintal orter. De kan genom anknytning till forskningshögskolornas fakulteter också forska, men syftet har hittills inte varit att bygga upp en fast forskningsorganisation på dessa orter.

I en utredning om "Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna" (SOU 1989:27) redovisas utvecklingen. Fyra universitetsfilialer inrättades 1963 i Växjö, Linköping, Karlstad och Örebro. År 1970 bildades Högskolan i Linköping som en egen enhet och sektionen för forskning inom Tema började byggas upp. Högskolereformen 1977 frigjorde universitetsfilialerna samtidigt som en rad nya högskolor började byggas upp. För att ge den forskningsutbildade lärarkåren en

anknytning till högskolor med fasta forskningsresurser knöts den till fakultetskollegier med regionalt ansvarsområde. Landet indelades i sex högskoleregioner och för varje högskoleregion inrättades en regionstyrelse (senare avskaffade) vilken tilldelades medel för bl.a. forskningsutbildningarnas forskningsanknytning. Vissa medel har också fördelats genom den så kallade "rörliga resursen". Totalt är det dock ganska små anslag.

Många aktörer i riksdagen har dock engagerat sig för de mindre och medelstora högskolornas sak. Motioner förs ofta fram om särskilda forskningssatsningar vid olika högskolor. År 1983 ville t.ex. flera riksdagsledamöter över partigränserna ha en regional FoU-organisation i Jämtland. En annan motionär ville däremot skapa en vidgad FoU-verksamhet i Jönköping. Med åren har antalet sådana motioner ökat; 1993 var det 29 motioner med särregionala krav.

Propositionen 1989/90 refererar till den ovan citerade utredningen (SOU 1989:27). Regeringen menar att det nu finns goda förutsättningar för en samverkan mellan högskoleenheterna med fakultetsorganisation och de mindre och medelstora högskolorna. Innebörden av detta är att lärarna kan ansöka om tid för egen forskning från de rörliga resurser som fördelas av fakultets- och sektionsnämnderna. Utredningens förslag, som inte kommenteras i regeringspropositionen, men som däremot tas upp av en folkpartimotion, syftar till att samla de olika anslagen till ett och låta FRN hantera fördelningen. Motionen och därmed utredningsförslaget avstyrktes av utskottet utan någon egentligen argumentation. Anslagsvolymen höjdes emellertid rejält.

I den femte forskningspropositionen (1992/93:170) understryker regeringen att det är "av betydelse att kvalificerad forskning kan bedrivas vid alla universitet och högskolor, inklusive de mindre och medelstora högskolorna". En ytterligare förstärkning av medlen till detta föreslås för 1993/94 varvid de större högskolorna – Karlstad, Växjö, Örebro och Mitthögskolan – prioriteras. För nätverk avsattes särskilda medel till bl.a. "sydostfakulteten" som avser ett samarbete mellan Växjö, Kalmar, Karlskrona, Ronneby och Lunds universitet samt till ett motsvarande nätverk i Västsverige omfattande Karlstad, Borås, Trollhättan, Uddevalla och universitetet i Göteborg. Samarbete med näringslivet är en tredje arbetsform som stöds.

Oppositionen tävlade med regeringen om att stödja forskningen vid de regionala högskolorna. Socialdemokraterna i utskottet reserverade sig till förmån för ytterligare höjda anslag till forskning vid de mindre och medelstora högskolorna.

Man kan se utvecklingen av frågan om forskningsresurser till de mindre och medelstora högskolorna som ett tryck från riksdagen – och

naturligtvis ytterst från regionala intressen, de mindre högskoleenheterna och deras lärare – att regionalpolitiska argument skall vägas in i forskningspolitiken. Snabbt ökande reala forskningsresurser har tillförts de mindre högskolorna. Det är inte nu längre forskningshögskolorna och deras fakulteter som disponerar de regionala forskningsmedlen, utan det är de regionala högskolorna själva, och de samverkansorgan som de skapat, som hanterar anslagsfördelningen. I praktiken kan också de mindre och medelstora högskolorna skapa egna professurer.

När det gäller den forskning som utförs vi de mindre och medelstora högskolorna så är det alltså entydigt så att fördelningsbesluten om forskningsresurserna dels har förts från regeringen till de genomförande enheterna (de fördelas generellt utan fakultetsfördelning), dels till stor del har överförts från de tidigare moderuniversitetens fakulteter till de regionala enheterna själva. Alltså en decentralisering av anslagsbesluten vad gäller både funktionell nivå och geografiskt.

3.6 Förändringar i inflytandet över de forskningspolitiska besluten

Vi har i detta kapitel granskat förändringarna och förskjutningarna i makten över forskning vad gäller *anslagsbeslut, organisation, professorstillsättning, infrastruktur, forskning vid små och medelstora högskolor, samt industriell forskning vid universiteten.* Hur kan vi då sammanfattningsvis beskriva förändringarna i handlingsutrymmet för de tre viktigaste aktörsgrupperna i forskningssystemet?

Universitetssystemet har under perioden behållit sin kontroll över fakultetsmedlen. Det har från regeringen och riksdagen övertagit rätten att definiera professurerna samt att tillsätta professorerna. Detta är en väsentlig förskjutning av den långsiktiga kontrollen över den egna verksamheten till universitetens förmån. Vidare har de fått ökad central kontroll över delar av projektfinansieringen genom olika former av procentuella påslag. Lokalkostnaderna har nu universiteten själva ansvar för, vilket också ökar det ekonomiska ansvaret.

De regionala (mindre och medelstora) högskolorna har fått egna medel och uttalat ansvar inte bara för undervisning utan nu också för forskning på i princip samma grunder som de stora universiteten och högskolorna.

Slutligen kan man konstatera att forskarkollektivet genom "rådifieringen" av sektorsforskningen (se nästa kapitel) har fått ökat utrymme för påverkan och styrning av sektorsmedlen. Det är alltså helt

entydigt så att universitets- och högskolesystemet har vunnit ökat utrymme och fått större självständighet under den gångna 20-årsperioden.

Regering och riksdag har överfört en del av sina traditionella styrinstrument till universitetssystemet. Riksdagen har också valt att i stor skala överföra kontrollen över avkastningen från löntagarfonderna till ett antal privaträttsligt organiserade stiftelser, vars styrelser och arbetssätt efter överföringen står utanför riksdagens fortsatta inflytande. Användningen av de stora belopp som Sverige satsar på FoU inom EUs ram kan regering och riksdag endast påverka i mindre utsträckning genom representation i EU-organens ledning. Detta innebär en betydande minskning av den direkta styrningen till förmån för motsvarande ökat utrymme för universiteten, för oberoende privata aktörer samt för internationella organ.

Riksdag och regering har naturligtvis bevarat sina möjligheter att även fortsättningsvis genom budgeten inrikta forskningen mot olika fakultets-, råds- och sektorsområden. Den ovan beskrivna huvudtendensen mot minskat relativt inflytande för riksdag och regering över forskningspolitiken motverkas i någon mån av de ökade kraven på verksamhetsrapportering, resultatvärdering och kvalitetskontroll vad gäller användningen av de reguljära medlen, vilket bör kunna ge ökade styrningsmöjligheter.

Forskningsråden och sektorsorganen har under perioden fått en relativt sett försvagad ställning. Handlingsutrymmet har minskat. En icke obetydlig del av forskningsanslagen slussas direkt till universitetsförvaltningarna som kostnadspålägg. I sektorsorganen har forskarna fått ökat inflytande över de detaljerade anslagsbesluten genom olika former av vetenskapliga kommittéer och nämnder, vilka granskar och tar ställning till studier, uppdrag och forskningsprojekt.

Detta är inte platsen och tillfället att ta ställning till fördelarna och problemen med dessa förändringar. Syftet har enbart varit att beskriva dem – även om vi redan genom vår institutionella tillhörighet i systemet naturligtvis i en viss mening är partiska.

4 Sektorsforskningen som politiskt problem

I en forskningspolitisk översikt med relevans för diskussionen om hur finansieringssystemet för svensk forskning skall utformas är frågan om den så kallade sektorsforskningen och dess utveckling central.

Med termen "sektorsforskning" avses forskning och utvecklingsarbete som tar sikte på frågor av betydelse för utvecklingen inom ett avgränsbart samhälleligt politikområde, och som finansieras via andra departement än utbildningsdepartementet. Det kan gälla tydligt avgränsbara samhällssektorer som försvar, sjukvård, skolväsende etc., där de politiska och administrativa aktörerna som departement, riksdagsutskott och myndigheter är entydigt kopplade till området. Men det kan också gälla områden som energi, miljö, jämställdhet m.m., där en lika entydig koppling till politiska och administrativa strukturer inte är för handen.

Det dynamiska momentet i sektorspolicybegreppet måste beaktas; sektorsforskning har vuxit fram inom områden som haft hög politisk temperatur och där forskning har bedömts kunna ge bidrag som stödjer en, i den politiska processen definierad, eftersträvad utveckling. Olika sektoriella forskningsområden kan alltså vid olika tidpunkter prioriteras olika högt, och de politiska partiernas skiftande prioriteringar av t.ex. miljöfrågor, brottsbekämpning, försvar m.m. kommer till naturligt uttryck också i skiftande bedömningar av hur stora resurser som skall avdelas för respektive sektors FoU och hur FoU-programmen skall inriktas.

Dessa politiska bedömningar och debatter utgör en väsentlig del av den forskningspolitiska processen, men den *centrala forskningspolitiska* frågeställningen när det gäller sektorsforskning berör de mer generella frågorna om sektorsforskningens villkor och styrning. Sektorsforskningen ses då i relation till universitetens traditionella disciplinorienterade forskning samt till den forskning som finansieras av forskningsråden under utbildningsdepartementet. Det gäller alltså makten över forskningen och berör mycket direkt ett annat karakteristikum för sektoriell FoU: nämligen att den definitionsmässigt utsätts för en högre grad av styrning från samhällets sida när det gäller vilka problem som

skall bearbetas än den klassiska, av forskarna själva initierade, universitetsforskningen. Förutom att granskas med sedvanliga kvalitetskriterier måste aktuella forskningsprojekt också prövas beträffande betydelse, *relevans*, för de problem som politiskt och administrativt ansvariga inom respektive sektor definierar som särskilt angelägna att attackera.

Ytterligare en dimension av den sektoriella FoU-problematiken manifesteras på den politiska nivån när det gäller makten över själva forskningspolitiken. Det synsätt som då ställs mot den sektoriella FoU-politiken innebär att forskning ses som en självständig och sammanhållen sektor, en sektor för strategisk kunskapsutveckling. Ett sådant synsätt leder till att det politiska ansvaret för alla (eller nästan alla) offentliga forsknings- och strategiska utvecklingsfrågor samlas i *ett departement, med en forskningsminister* som har ansvaret för hela "forskningssektorn". Vid en konsekvent tillämpning av synsättet behandlas också forskningsfrågorna samlat i parlamentet genom ett särskilt forskningsutskott och samlade beslut i forskningsbudgetfrågor etc. Det synsättet har alltså inte valts för den svenska forskningspolitiken men det finns företrätt på kontinenten, kanske mest renodlat i Frankrike.

4.1 Den sektoriella FoU-politikens utveckling

Det är inte möjligt att här redogöra för den svenska sektoriella FoU-politikens framväxt. Det må räcka med att påpeka att den de facto existerat alltsedan den moderna upprustningen av svensk forskning inleddes under och efter andra världskriget. När forskningsrådssystemet infördes i Sverige skedde det med inrättandet av ett tekniskt forskningsråd och en kommitté för byggnadsforskning. Formuleringen av de principer och kriterier som skiljer sektoriellt finansierad forskning från annan forskning skedde först under 1960-talet. Särskilt betydelsefullt var därvid det arbete uträttades inom ramen för försvarsforskningsutredningarna.

Forskningsrådsutredningens analyser vid mitten av 1970-talet gav för första gången en viss överblick över hur långt den sektoriella FoU-politiken rent organisatoriskt utvecklats. Samtidigt arbetade riksdagens revisorer med en undersökning om den statliga forskningsverksamheten vilken redovisades för riksdagen 1973. I riksdagsrevisorernas skrivelse och i motioner till riksdagen 1974 diskuterades och framfördes delvis

långt gående förslag beträffande möjligheterna att utforma detaljerade forskningspolitiska handlingsprogram.

Frågan om en ökad ambitionsnivå när det gäller planeringen av de statliga forskningsinsatserna var aktuella, liksom för övrigt av all statlig verksamhet. Den parlamentariska situationen – detta var den så kallade jämviktsriksdagens år – gjorde frågan om riksdagens roll och dess möjligheter att agera i förhållande till regeringen intressant och den statliga forskningsverksamheten sågs av många som en lämplig arena för en utvidgning av riksdagens ansvar. Diskussionen vid 1974 års riksdag utmynnade i en begäran om utredning av dessa frågor. Uppdraget gick till den sittande forskningsrådsutredningen och det var naturligt att utredningen i sitt andra betänkande, Forskningspolitik (1977), diskuterade och tog ställning till hela frågan om sektorsforskningens ställning och uppgifter, frågorna om planeringsambitioner och -mandat på olika nivåer etc. Ett politiskt ställningstagande i dessa frågor kunde alltså göras på grundval av en samlad utredningsinsats och så skedde i proposition och riksdagsbehandling vid 1978/79 års riksdag.

Regeringens och riksdagens ställningstagande till själva sektorsprincipen – dvs. systemet att via olika sektorsmyndigheter (och därmed olika departement och huvudtitlar) finansiera forsknings- och utvecklingsarbete – var helt klart: sektorsprincipen lades fast. Riksdagen tillstyrkte samtidigt regeringens avsikt att sektorsprincipen skulle kompletteras med att regeringen vart tredje år för riksdagen skulle redovisa sin samlade syn på den av offentliga medel finansierade forskningsverksamheten. I dessa forskningspropositioner skulle de samordnings- och avvägningsproblem hanteras som uppkommer i ett sektoriserat system – varvid det betonades att samordningsbehovet och behovet av "planering" ingalunda var totalt. I linje med detta synsätt avvisade regering och riksdag tanken på ett särskilt forskningsdepartement. Utbildningsdepartementet utpekades dock som ansvarigt för den interdepartementala samordningen under arbetet med de aviserade forskningspropositionerna.

Även om forskningsrådsutredningens förslag i dessa frågor fått starkt stöd bland remissinstanserna och regeringens förslag hade riksdagens fulla stöd kan och bör naturligtvis bilden av sektorsforskningsprincipens genomslag kompletteras. Sektorsforskningens utveckling och tillväxt har otvivelaktigt inneburit en i varje fall relativ förskjutning av makten över forskningsresurserna, från de av forskarna själva behärskade disciplinorienterade forskningsråden och fakulteterna till organ där företrädare för olika samhällsintressen dominerade. Det är därför värt att notera att 1978/79 års riksdagsbeslut också gav signaler om ett ökat inflytande i sektorsorganen och de så kallade branschforsknings-

instituten för de fackliga organisationerna. Det gav även signaler om direkta bidrag till de fackliga organisationerna för att förbättra deras möjligheter att ta initiativ till forskning.

De båda största fackliga organisationerna, främst TCO, hade drivit dessa långt ifrån okontroversiella frågor i ett drygt decennium. Inflytande för allmänna intressen i forskningsråden hade varit en huvudfråga för forskningsrådsutredningen. De fackliga organisationerna hade i samband med inrättandet av Forskningsrådsnämnden blivit representerade i denna. Generellt betonade föredragande statsrådet att andra intressen än forskarnas naturligen borde ha en stark ställning i sektorsorganen, där de helt legitimt skulle kunna påverka forskningens inriktning, val av problemområde etc. Om dessa signaler på många håll inom universitetsvärlden kunde uppfattas som radikala eller hotfulla är det viktigt att notera också andra väl så betydelsefulla och ur universitetssynpunkt positiva uttalanden. Nästan självklart i detta sammanhang är att forskarnas fullständiga dominans betonades när det gäller inomvetenskapliga bedömningar: metod- och teorifrågor, vetenskaplig kvalitet etc.

Kanske viktigare ur det maktperspektiv som här anläggs är två andra markeringar som regeringen gjorde och riksdagen godtog. En gäller den tydliga och utförliga markeringen av universitetens roll som utbildare av forskare för sektorsforskningens behov, och som huvudmottagare av de forskningsuppdrag och forskningsanslag som sektorsforskningsorganen genererar. Fastläggandet av denna målsättning underströks också av uttalanden om att denna väg att genomföra sektorsforskning i allmänhet borde väljas framför t.ex. att inrätta särskilda forskningsinstitut. De etablerade universitetens huvudroll i svensk forskning underströks dessutom genom betonandet av att "fasta resurser för forskning", dvs. statliga medel via fakulteterna för professurer och forskarutbildning, "under den tid som nu är överblickbar bör vara koncentrerade till de sju högskoleorter som f.n. har enheter med fast forskningsorganisation".

Det kan göras sannolikt att det redovisade framhävandet av universiteten som den centrala forskningsutförande resursen varit en förutsättning för att den långtgående sektoriseringen på medelsfördelande nivå skulle kunna ske något så när konfliktlöst. Så länge de medel universitetsforskarkollektivet självt hade ett dominerande inflytande över inte minskade i absoluta termer, och åtminstone betydande delar av de ökande sektorsforskningsmedlen kunde beräknas hamna hos samma forskarkollektiv, så länge kunde den relativa maktförskjutningen accepteras med någorlunda jämnmod.

Som en viktig nyansering av bilden av den väletablerade sektorsforskningen bör dock nämnas att själva sektorsforskningsprincipen attackerades i en, som det visade sig, framtidstung motion, med anledning av 1978/79 års proposition om forskning och forskarutbildning. I en motion av två enskilda ledamöter från moderata samlingspartiet yrkades i oförblommerade ordalag om ett "stopp för ofoget att tilldela myndigheter pengar för att under täcknamnet 'forskning' lägga ut allsköns beställningsuppdrag". Motionärerna hade emellertid, som framgått, inte riksdagens öra och yrkandet avvisades utan närmare motivering av utskottet.

4.2 Den första samlade forskningspolitiska propositionen – pendeln stannar upp

Från det att riksdagen accepterade förslaget om övergripande forskningspolitiska propositioner till dess att det första verkliga försöket redovisades för riksdagen i februari 1982 förflöt tre år. De var väl fyllda av forskningspolitisk diskussion och förberedelsearbete för den kommande propositionen. Sektorsforskningsorganen, universiteten, universitets- och högskoleämbetet, de grundforskningsinriktade forskningsråden och andra aktörer på myndighetsnivå artikulerade sina positioner och argument. En rad av regeringen tillsatta utredningar avgav sina betänkanden. UHÄ och även FRN utnyttjades av regeringen i utredningsinsatser av stabskaraktär.

När det gäller den faktiska utvecklingen av sektorsforskningsorganisationen gjorde riksdag och regering under den perioden, liksom hittills, en rad forskningspolitiska ställningstaganden i samband med den årliga budgetbehandlingen.

Resultaten av denna process var utan tvekan att sektorsforskningens ställning och själva sektorsforskningsprincipen problematiserades, ifrågasattes och försvagades. Bilden som den kan fokuseras i forskningsproposition 1981/82:106 och i den följande riksdagsbehandlingen är dock inte entydig. På ett övergripande plan kan konstateras att den borgerliga regeringen hade en hög ambitionsnivå. De lyckades visserligen inte i propositionen inlemma vare sig försvarsforskning, det mycket omfattande energiforskningsprogrammet eller teknisk och industriell forskning; de båda senare på grund av att planeringsperioderna för dessa delar ännu inte stämde med den tidtabell för övergripande forskningspropositioner som etablerats; för försvarsforskningen fanns

också andra skäl. Man kan uttrycka saken så att sektorsprincipen var så stark på regeringsnivå att vissa sektorer denna första gång kunde undandra sig från försöket att redovisa en heltäckande och inbördes avvägd forskningsbudget.

Sektorsforskningsprincipens genomslagskraft manifesterade sig också tydligt på ett annat plan: när det gällde de innehållsliga prioriteringarna. För de delar av forskningsverksamheten som propositionen täckte framlade regeringen för första – och hittills den enda – gången en tydlig och samlad prioritetslista där de forskningsområden som bedömdes mest angelägna redovisades i två prioritetsgrupper. Dessa områden redovisades inte i termer av vetenskapliga discipliner eller fakultetsområden utan i form av *problemområden*, alltså på i princip samma sätt som sektorsforskningen. Underlag och förslag till dessa prioriteringar hade på regeringens uppdrag utarbetats av Forskningsrådsnämnden, som utan att vara ett sektorsforskningsorgan arbetade utifrån en "problemorienterad forskningssyn". Någon egentlig uppföljning av dessa prioriteringar gjordes dock inte.

I regeringenspropositionen ifrågasattes inte sektorsforskningsprincipen som en forskningspolitisk hörnsten i det svenska systemet. Däremot lyftes de samordningsproblem fram som den långtgående sektoriseringen medfört. Att identifiera och hantera de samordningsproblem som endast kunde lösas på politisk nivå var ett av huvudsyftena med de samlade forskningspolitiska propositionerna. Det underlag regeringen fått – främst från den så kallade Forskningssamverkanskommittén (FOSAM) – gav det föredragande statsrådet, som under hela perioden 1976–82 var utbildningsminister, anledning att konstatera att det "centrala problemet i svensk forskningspolitik är det förhållandet att denna har utvecklats utefter olika linjer utan närmare samordning dem emellan". Den ena linjen var politik för högskolan och forskningsråden och begränsar sig i allt väsentligt till grundforskning och forskarutbildning. Den andra linjen var politik för forskning knuten till olika samhällssektorer.

Vad var då det reella problemet, kärnfrågan, i relationen mellan "sektorsforskningen" och "högskoleforskningen"? Med en viss förenkling kan svaret ges i ett ord: pengar. Eller med en något mer nyanserad fras: makten över resursflöden och styrsystem. Diskussionen fördes längs i huvudsak två linjer under den grundläggande utgångspunkten som ovan berörts: att sektorsforskningen i så stor utsträckning som möjligt skulle utnyttja universiteten som forskningsutövande resurs. Vad som tidigare kunde beskrivas som en slags lugnande försäkring för universiteten: att en god del av sektorsforskningsmedlen skulle komma dem tillgodo i form av projektanslag vändes nu mot sektorsorganen

som ett universitetssystemets allt tydligare krav på att långsiktigt disponera sektorsforskningsmedlen.

Universitetssystemet innehade nu tydligt initiativet. Ett led i den konkreta argumentationen var att kräva en tydligare inriktning från sektorsorganen mot vad som kom att kallas "långsiktig kunskapsutveckling", dvs. en betoning av sådan forskning som låg nära den traditionellt dominerande universitetsforskningen. I nästa led argumenterades för att sektorsorganen på något sätt skulle åläggas att erbjuda universiteten att utföra de FoU-uppgifter de ville ha utförda.

Mot den bakgrunden kunde FOSAM sedan diskutera hur universiteten på olika sätt skulle kunna ges långsiktiga inteckningar i sektorsanslagen. Argumentationen var då den att en "långsiktig kunskapsutveckling" för sektorsorganens räkning krävde tillgång till en permanent tjänsteorganisation och att den befintliga organisationen var otillräcklig; den fasta befintliga forskningsorganisationen vid universiteten var väsentligen till för inomvetenskapligt motiverad forskning och kunde i varje fall inte helt exploateras för sektorsforskningens behov. Utredningen presenterade olika långtgående, tekniskt delvis rätt komplicerade, förslag vars gemensamma nämnare dock var att särskilda delar av sektorsforskningsanslagen skulle öronmärkas för långsiktig kunskapsuppbyggnad och disponeras av högskoleenheterna för att bygga upp en basorganisation för detta ändamål. Detta innebar en frontalattack mot sektorsforskningen.

Dessa idéer mötte emellertid stark kritik från många remissorgan och regeringen avvisade förslagen om överföringar av medel från sektorsorganen till universiteten. Problemdefinitionen – den bristande balansen mellan universitetens fasta organisation för forskning och sektorsanslagen – accepterades dock av regeringen, som förordade att sektorsorganen till nästa forskningspolitiska proposition skulle åläggas att göra mer långsiktiga bedömningar av sina behov av långsiktig kunskapsuppbyggnad och redovisa sin uppfattning om var denna skulle förläggas. Dessa redovisningar skulle ingå i underlaget för regeringens och riksdagens budgetmässiga avvägning mellan universitetens och sektorsorganens medelsbehov. I regeringens proposition betonades att en utvecklad samverkan mellan sektorsorgan och universitet måste bygga på ett förtroendefullt samarbete mellan självständiga parter. Det underströks att sektorsorganen måste vara beredda att bära det fulla kostnadsansvaret för den sektoriellt definierade långsiktiga kunskapsuppbyggnaden, men det betonades också att universiteten själva hade ett ansvar för såväl långsiktig kunskapsuppbyggnad som annan sektoriell forskning.

Regeringen berörde i 1982 års forskningsproposition också den komplicerade frågan om hur de indirekta kostnaderna i högskolans externt finansierade projekt skulle hanteras. FOSAM hade konstaterat att de gällande bestämmelserna härom i stor utsträckning kringgicks eller ignorerades. Regeringens inställning var här att samtliga såväl direkta som indirekta kostnader borde beräknas för varje projekt och i princip täckas av den externfinansierade myndigheten; men forskningsråden och Styrelsen för teknisk utveckling skulle vara gynnade framför sektorsorganen dels genom att de inte skulle behöva betala kostnader för utnyttjande av befintliga lokaler, dels att högskolemyndigheterna, när det gällde just dessa anslagsgivare kunde ha anledning att "samfinansiera" en större del av projektkostnaderna. Detta innebar en tydlig men måttlig markering av att sektorsorganens forskning måste anses ha lägre prioritet i högskolan än "grundforskning".

Riksdagen accepterade regeringens förslag i dessa frågor och avvisade de motioner som gick i annan riktning. Såtillvida kan alltså konstateras att den forskningspolitiska frontalattacken mot sektorsforskningen, konkretiserad i Forskningssamverkanskommitténs förslag och möjliggjord av systemet med sammanhållna övergripande forskningspropositioner, hade tillbakavisats.

Problemet sköts av riksdagen framåt till nästa forskningspolitiska proposition. Som ett tecken på att det rent *politiska* trycket i frågorna ökat, bör framhållas att det 1978/79 som närmast excentriskt betraktade motionsyrkandet, från två enskilda ledamöter ur moderata samlingspartiet om ett "stopp för ofoget" med sektorsforskning, nu hade transformerats till ett *partimotionsyrkande* från moderata samlingspartiet (som i maj 1981 hade lämnat det borgerliga regeringssamarbetet) om förslag från regeringen att till högskolan överföra 30 % av sektorsforskningens medel.

4.3 Regeringsskifte utan politikskifte

Et viktigt tecken på den breda politiska samsyn som i *stort sett* rått kring de forskningspolitiska frågorna är att det regeringsskifte som ägde rum hösten 1982 inte i sig medförde någon omläggning av forskningspolitiken i allmänhet eller ändring i synen på hur frågorna om balansen mellan "sektorsforskning" och "universitetsforskning" skulle hanteras. Det hindrar inte att de förändrade parlamentariska förutsättningarna småningom gav effekter.

Socialdemokratin som nu ånyo axlade regeringsansvaret hade ju tidigare under en mycket lång tid haft huvudansvaret för uppbyggnaden

av sektorsforskningsorganisationen och formuleringen av sektorsforskningspolitiken. "Sektorsforskning" kan sägas vara i linje med traditionellt socialdemokratiska synsätt, såtillvida att det därigenom betonades att staten har ett sådant ansvar för utvecklingen inom alla samhällsområden att också forskning och utveckling måste tas i bruk för att en progressiv politik för olika sektorer skall kunna utformas. Därutöver innebär sektorsforskning generellt sett ett ökat samhälleligt inflytande över forskningens inriktning: även detta är lätt att uppfatta som en traditionell socialdemokratisk hållning.

En viss förskjutning hade dock inletts eller var på väg i den socialdemokratiska forskningssynen. Detta innebar en ökad hänsyn till och ökad uppskattning av den klassiska universitetsforskningen – grundforskning inom i huvudsak disciplinära gränser som den kompetensgivande basen för all FoU-verksamhet – statlig eller sektoriell eller industriell. Redan vid själva regeringsskiftet tog sig detta organisatoriska uttryck. I utbildningsdepartementet insattes en aktiv forskare som statssekreterare och i statsrådsberedningen inrättades likaledes en statsskreterarebefattning för forskningsfrågor med en forskarutbildad innehavare. Den politiska betoningen av forskningsfrågorna underströks naturligtvis främst av att innehavaren av den nyinrättade statsrådsbefattningen som vice statsminister fick ansvaret för de övergripande forskningsfrågorna, och därtill det direkta föredragandeansvaret för de disciplinorienterade forskningsråden och Forskningsrådsnämnden.

I det sektorsforskningsperspektiv som här diskuteras innebar den organisation regeringsarbetet gavs en tydlig stärkning av de centraliserande krafterna. Att insätta vice statsministern som forskningsminister var att komma mycket nära inrättandet av ett forskningsdepartement. Ett fullföljande av systemet med forskningspolitiska propositioner var därmed en självklarhet.

I den nya regeringens forskningspolitiska proposition (1983/84:107, den andra i ordningen) lyftes frågan om forskningens kvalitet fram som en högprioriterad frågeställning. Detta var en viktig markering av kritiken mot sektorsforskningen från forskningsråds- och universitetshåll. Den gick ut på att sektorsforskningen generellt inte motsvarade rimliga kvalitetskrav. Samtidigt introducerades begreppet "forskning på eget programansvar" för sådan forskning där forskarna ges hela ansvaret för hur problemen ställs och uppgifterna löses och redovisas. Det underströks att sådan forskning kan avse såväl över högskolebudgeten och av forskningsråden finansierad som sektoriellt och industriellt motiverad forskning som syftar till långsiktig kunskapsuppbyggnad. I propositionen tillades att för forskning på eget programansvar är originalitet och kvalitet de enda styrinstrumenten. Med denna argument-

kedja hade en lösning presenterats på det principiella problemet hur inflytande över medel från sektorsorganen till universitetsforskarna skulle motiveras. Kravet på forskarnas professionella självstyre hade tidigare varit nära knutet till det kvalitetsladdade begreppet "grundforskning" där enligt vedertagen definition inga tillämpningar behövde siktas. Nu kunde *kvaliteten* på den sektoriellt motiverade forskningen höjas genom att forskning på eget programansvar lanserades som en viktig princip också för den sektoriellt motiverade långsiktiga kunskapsuppbyggnaden. På det praktiskt politiska planet intog den socialdemokratiska regeringen samma hållning som den föregående: relationen och balansen mellan sektorsforskningen och grundforskningen skulle hanteras i den löpande budgetbehandlingen. Sektorsorganen skulle, i samarbete med högskolan, ges eller förmås att ta ett ökat, långsiktigt ekonomiskt ansvar för sektoriellt motiverad långsiktig forskning inom högskolan. En rad åtgärder i denna riktning redovisas i propositionen; av särskilt intresse är att en särskild "teknisk forskningsrådsfunktion" inrättades inom Styrelsen för teknisk utveckling. Därigenom betonades mycket tydligt att "forskning på eget programansvar" borde ges en starkare ställning inom STU:s ansvarsområde. Ytterligare påtryckningar på sektorsorganen för att utöka sina åtaganden av detta slag ställdes i utsikt. Liksom under föregående period riktades de faktiska medelsökningarna till klart övervägande del mot högskolan.

Vid riksdagsbehandlingen tillstyrkte utbildningsutskottet regeringens förslag och avvisade i konsekvens därmed motioner, inte bara från moderata samlingspartiet utan nu även från folkpartiet och centerpartiet, som syftade till direkta överföringar av sektorsmedel till högskola eller forskningsråd och avveckling av vissa sektorsorgan. Den politiska fronten mot sektorsforskningen hade alltså ökat påtagligt i styrka, och utskottet såg sig föranlåtet att i sin motivering till avvisandet av motionerna hänvisa till de förslag till åtgärder som skulle kunna bli aktuella i samband med nästa forskningspolitiska proposition.

4.4 "Rådifieringen" av sektorsforskningen

Vad fick denna signal till regeringen för effekt? Av den forskningsproposition som lämnades till riksdagen 1987, den tredje i ordningen och den andra socialdemokratiska forskningspropositionen, framgår klart att regeringen fortfarande inte var beredd till direkta, mer eller mindre mekaniska, överföringar av sektoriella FoU-medel till högskolans fakultetsanslag eller till de forskningsråd som sorterar under utbildningsdepartementet. Problemet med den bristande balansen mellan

systemets olika delar erkändes dock, och i propositionen konstaterades att externfinansierade verksamheter inom högskolan nu nått en sådan omfattning att dess andel av den totala verksamheten knappast borde ökas ytterligare.

Detta var ett viktigt uttalande men man bör notera att uttalandet gäller den *externfinansierade* verksamheten generellt och inte speciellt den sektoriella forskningen. De konkreta förslagen i propositionen innebar anslagsökningar om minst 12% av fakultetsanslagen medan de sektoriella anslagsökningarna var marginella eller obefintliga. Regeringen upprepade sina krav att sektorsorganen genom att finansiera tjänster, genom fleråriga så kallade ramprogram, avsättning av fria forskningsresurser i samband med projektanslag och stöd till forskarutbildning skulle stödja mer permanent verksamhet inom högskolan. Den framhöll emellertid också att högskolan skulle göra en hårdare prövning av externa uppdrag och balanserade även i övrigt sin hållning genom att betona att sektorsorganen hade legitima intressen av att rörligheten i den av dem initierande forskningen bevarades.

Denna regeringens politik hade emellertid nu nått vägs ände. Den partipolitiska fronten riktad mot sektorsforskningen hade vidgats till att omfatta förutom moderaterna, som fortfarande framförde de radikalaste kraven, också folkpartiet, centerpartiet samt vänsterpartiet kommunisterna. I detta läge – där regeringspartiet stod inför möjligheten att komma i minoritet när det gällde kraven på omedelbara beslut om klumpvisa överföringar och/eller andra mer drastiska åtgärder mot sektorsforskningen – kunde en utskottsmajoritet mot omedelbara överföringar bara säkras genom att formulera en direkt beställning till regeringen att till nästa forskningsproposition "se över sektorsorganens verksamhet och komma med förslag som innebär att en viss del av anslagen till sektorsforskningen förs över till högskolans fakultetsanslag m.m. för den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden i högskolan." (UbU 1986/87:26, s 17)

Nästa akt i detta nu rätt utdragna spel kom alltså att återigen skjutas tre år framåt i tiden, men nu med klara regianvisningar. När den fjärde forskningspolitiska propositionen kom 1990 (Prop 1989/90:90) visade det sig emellertid att regeringen i stället för att efterkomma riksdagens beställning kopplade ett helt nytt grepp på frågan. Någon enighet inom regeringen att överföra resurser från fackdepartementens FoU-anslag till utbildningsdepartementet kunde inte nås. Fortfarande upprepades det anslag som varit framträdande under de tidigare forskningspropositionerna: en fortsatt förbättring av förutsättningarna för den grundläggande vetenskapliga verksamheten var en "första prioritering". Denna första prioritering tillgodosågs dock inte genom några blockvisa

överföringar av sektorsforskningsmedel till fakulteterna som riksdagen begärt att få förslag om. I stället framhöll regeringen att en överföring av medel från sektoriell forskning till forskning på eget programansvar borde gå till forskningsråden i stället för till en allmän basförstärkning av fakultetsanslagen. Skrivningen var mycket rak: rådsorganisationen har "bättre möjligheter än fakultetsorganisationen att kvalitetsmässigt väga olika insatser mot varandra".

Denna ståndpunkt materialiserades väsentligen genom tre konkreta förslag. För det första bröts den "tekniska forskningsrådsfunktionen" inom STU ut och gavs status av fristående forskningsråd (fortfarande under industridepartementet) och sammansatt enligt samma principer som forskningsråden under utbildningsdepartementet. Detta självständiga forskningsråd skulle ges ökade resurser genom överföringar från flera sektorsprogram, och främst från STU:s övriga program och energiforskningsprogrammet. Den delegation för social forskning som fanns inom socialdepartementet föreslogs bli utlyft ur departementet och ombildas till ett "socialvetenskapligt forskningsråd", också det med dominans av forskare enligt den etablerade forskningsrådsmodellen. För det tredje markerades grundforskningslinjen genom att Skogs- och jordbrukets forskningsråd gavs en mer uttalad och tydlig karaktär av grundforskningsråd. Detta skulle åstadkommas genom att det fick en sammansättning i likhet med övriga grundforskningsråd, dvs. med en majoritet bestående av representanter för vetenskapssamhället och utsedd på samma sätt. I inget av de tre fallen innebar regeringens förslag att den sektoriella hemvisten, departementstillhörigheten, skulle ändras.

Partierna i riksdagen kunde inte enas kring att vidhålla sin tidigare framförda beställning och riksdagen accepterade regeringens förslag. I en reservation till utskottets betänkande vidhöll dock moderata samlingspartiet sin åsikt att 30% av fackdepartementens samlade resurser för sektorsforskning skulle överföras till grundforskningen, nu med nyanseringen att det kunde ske både till forskningsråd och fakulteter. Folkpartiet godtog regeringens förslag men ansåg att riksdagen borde göra ytterligare beställningar om överföringar till forskningsråd och fakulteter – dock på betydligt blygsammare nivå än moderata samlingspartiet. Därutöver diskuterades om inte de nya forskningsråden borde överföras till utbildningsdepartementet för att avsektoriseringen därmed skulle göras tydligare och säkrare.

Denna "rådifiering", som politiken kom att kallas, av viss sektorsforskning blev alltså det politiska slutresultatet på en nästan decennielång kamp om makten över de sektoriella FoU-anslagen. Kampen fördes med de dubbla argumenten om den mer långsiktiga, grund-

forskningsnära och på eget programansvar bedrivna forskningens högre kvalitet och den bristande balansen inom universiteten mellan den med egna basresurser och den med externt stöd bedrivna forskningen. Man kan säga att kvalitetsargumentet visade sig vara det tyngsta. Forskningsråden eller i varje fall forskningsrådsidén, med det starka kollektiva forskarinflytandet och sitt peer review-system framstod som vinnare.

Sektorsforskningsorganisationen och sektorsforskningsidén bevarades – i delvis starkt påverkat skick – och några massiva eller överhuvud mekaniska överföringar till universitetssystemet kom inte till stånd. Regeringen och dess fackdepartement ville inte lösa universitetens verkliga eller förmenta balansproblem genom att avhända sig av den viktiga budgetmässiga kontrollen över de olika sektorernas FoU-medel. Avvägningsfrågorna ville statsmakterna till sist lösa i den löpande budgetbehandlingen med dess möjligheter till riktade satsningar för att öka universitetens basresurser och genom ökad selektivitet och återhållsamhet i den sektoriella FoU-tillväxten.

Om analysen av sektorsforskningen skulle begränsas så som här skett skulle universiteten kanske kunna sägas vara "förlorarna" i kampen. Som ovan, endast kort, berörts drev emellertid universiteten frågan om den bristande balansen också längs en annan linje.

4.5 Universitetens offensiv

Sedan slutet av 1960-talet fanns föreskrifter om att universitet och högskolor skulle ta ut full kostnadstäckning för externt finansierad verksamhet. Särskilt när det gäller medel från statliga organ – som forskningsråd och sektoriella FoU-organ – togs dock någon full kostnadstäckning inte ut. Under den nu behandlade perioden aktualiserades denna fråga ånyo från universitetshåll och det blev naturligt att lägga ökad vikt vid denna strategi, särskilt när möjligheterna till klumpvisa överföringar av sektorsmedel inte visade sig så lätta att åstadkomma.

Från tidigt 1980-tal utgick en generell förvaltningsavgift med 3% på alla forskningsrådsanslag. Detta innebar att forskningsråden alltså uttryckligen var undantagna från regeln om full kostnadstäckning. I forskningspropositionen 1987 och i en särskild proposition om formerna för högskolepolitiken 1988 inskärpte regering och riksdag dock att principen om full kostnadstäckning skulle tillämpas fullt ut från 1990/91. Regeringen inskärpte också, och successivt allt tydligare, att det ankom på universiteten att besluta om storleken på den kostnadstäckningsavgift som skulle uttas. Diskussionen om denna fråga

utlöste den kanske svåraste konflikten mellan universiteten och UHÄ å ena sidan och forskningsråden å den andra.

Från universitetshåll redovisades i delvis aggressiva termer behov av kraftiga höjningar av avgiften att delas lika av sektorsorgan och forskningsråd. Forskningsråden värjde sig under stark irritation och ofta i likaledes förhöjt tonläge. De kritiserade och ifrågasatte rimligheten i nivån, ifrågasatte helt universitetens resonemang om rådsanslagen som en "belastning" i universitetens verksamhet. Under alla förhållanden krävde de en lägre avgiftsnivå än den som skulle träffa sektorsforskningsanslagen. Konflikter uppstod även inom universiteten, främst mellan starkt forskningsrådsstödda forskare och universitetsledningarna men också längs andra linjer. Försök gjordes att föra upp avgiftsnivåfrågan på politisk nivå men regering och riksdag värjde sig från dessa försök. Efter vad som reellt, om än inte formellt, var förhandlingar fick forskningsråden acceptera att i likhet med sektorsorganen betala en avgift om 13,6% varmed vissa preciserade universitetskostnader för forskningsprojekten skulle anses vara täckta. I denna process, förvisso politiskt regisserad men inte utspelad på politisk nivå, måste universiteten sägas ha nått en god bit på väg mot sitt övergripande mål: att självständigt disponera över en större del av de externa anslagen. Forskningsråden, som i den tidigare berörda diskussionen tillsammans med universiteten stått som försvarare av och företrädare för forskning av hög vetenskaplig kvalitet gentemot sektorsforskningen, fann sig i denna process vara de största förlorarna.

4.6 Nya forskningspolitiska spelregler

När huvudansvaret för de övergripande forskningspolitiska frågorna i och med regeringsskiftet hösten 1991 hamnade hos moderata samlingspartiet, var det en näraliggande förmodan att diskussionen om sektorsforskning skulle återupptas. Både en fortsatt "rådifiering" av sektorsorgan och ett återupptagande av den främst av moderata samlingspartiet drivna politiken med en medelsöverföring från och stegvis avveckling av sektorsforskningsorganisationen bedömdes som tänkbara i de forskningspolitiska kannstöperierna.

Andra frågor kom dock i förgrunden som gjorde sektorsforskningsfrågan i den tidigare tappningen politiskt obsolet. Under stark betoning av kravet på högsta möjliga kvalitet i forskningen och strävan att skapa verkliga, internationellt slagkraftiga, elitforskningscentra betonade den nya regeringen bl.a. att ett utökat och fördjupat samarbete mellan näringslivet och universiteten måste komma till stånd. Eftersom ett

utökat sådant samarbete måste innebära ökat externt inflytande i någon form, och naturligtvis också borde innebära att uppdragsmedel tillfördes universiteten från näringslivet blev det – oavsett principiella ståndpunkter – politiskt svårt att frånhända andra samhälleliga intressenter en möjlighet till dialog om, och inflytande över, forskningsuppdragen.

Den grundsyn som präglade moderata samlingspartiets hållning i sektorsforskningsfrågorna under 1980- och början 1990-talet tog sig dock, när partiet befann sig i regeringsställning, uttryck på andra sätt. På forskningsområdet kan man peka på den starka strävan att frigöra universiteten från *politiskt* inflytande genom att rensa ut politikerna från deras styrelser och genom att kraftfullt fortsätta decentraliseringen av beslutsbefogenheter. Privatiseringen av Chalmers Tekniska Högskola och Högskolan i Jönköping är åtgärder i samma anda. Regeringsförslaget att lägga ned Forskningsrådsnämnden – som dock avvisades av en enig riksdag – kan förmodligen delvis ses som en åtgärd i linje med denna strävan till "avpolitisering".

Den borgerliga regeringens stora forskningspolitiska insats – vars konsekvenser ännu inte kan överblickas – var naturligtvis inrättandet av ett antal, delvis mycket stora, forskningsstiftelser med medlen från de avskaffade löntagarfonderna. Den privaträttsliga form som stiftelsebildningarna fick, styrelsernas sammansättning och formerna för deras förnyelse genom kooptation är naturligtvis ett extremt exempel på hur en "avpolitisering" av forskningspolitiken kan se ut. Situationen är unik och ett osedvanligt tydligt exempel på hur allmänpolitiska bedömningar (den uttalade avsikten att omöjliggöra ett återupprättande av löntagarfonderna) kan tillåtas styra de forskningspolitiska lösningarna.

Med perspektivet från den politiska diskussionen om makten över sektorsforskningens medel i minnet ter det sig dock paradoxalt att forskningsstiftelserna fått en konstruktion som inte bara låser fast mycket stora forskningsresurser utom räckhåll för politiskt bestämda omprioriteringar, utan också att det till helt dominerande del skett i ändamålsbestämda, problemorienterade eller, om man så vill, sektoriella termer. Forskningsråden hör institutionellt sett, och grundforskningen innehållsligt sett, inte till vinnarna.

5 Internationalisering

Intresset för de internationella aspekterna av svensk forskningspolitik är inte något som kommit in bilden under de allra senaste åren. Markeringar av vetenskapens internationella kontext finns i samtliga forskningspropositioner – samt i motioner och utskottsbetänkanden – under de två årtionden som vi behandlar. Det som är intressant blir då inte frågan om antalet av dessa markeringar utan vikten som den internationella dimensionen ges och hur sammanhanget ser ut i vilket de internationella frågorna behandlas.

Tre dimensioner av den internationella forskningspolitiska aspekten kan urskiljas. Den första rör *motiven* för att betona det internationella perspektivet. Bland sådana motiv kan nämnas: säkerställande av svensk forsknings inre kvalitet genom internationell konkurrens; de internationella forskarkontakternas betydelse för svensk forsknings allmänna livskraft och öppenhet för idéer; dessa kontakters betydelse för "hemtagning" av nya och vitala forskningsrön för svensk industriell konkurrenskraft både allmänt och inom specifika områden. Vidare finns uppenbarligen motiv för internationellt samarbete inom speciella internationella problemområden (miljö, fred m.fl.).

Den andra dimensionen gäller vilka vetenskapliga *ämnesområden* eller tillämpningar som det internationella intresset och samarbetet riktar sig mot. Det kan till exempel vara partikelfysik, rymd, informationsteknologi och bioteknik.

Den tredje dimensionen gäller den geografiska aspekten, dvs. vilka *länder*, ländergrupper eller internationella organisationer som intresset riktas mot.

Efter denna idéram om hur vi vill undersöka sekvensen av forskningspolitiska propositioner och riksdagens debatter om den, gör vi en kronologisk genomgång av hur de internationella frågorna hanterats i de forskningspolitiska propositionerna, motionerna och utskottsbetänkandena.

5.1 Internationalisering som bidrag till effektivisering

Att den internationella omvärlden är viktig för forskningen var inte en ny eller främmande tanke under 1970-talet. Men den sågs huvudsakligen som något som var ett naturligt utflöde av den dagliga verksamheten på universitetens institutioner och speciellt stöd för verksamheten syntes inte nödvändig. Undantagen utgjordes av vissa stora internationella åtaganden som CERN, samt av de intressen som manifesterades i skärningen mellan forskning och biståndspolitik, dvs. u-landsforskningen.

1978/79 års proposition rörande forskning och forskarutbildning byggde i stora delar på betänkanden från Forskningsrådsutredningen (FRU) och Forskarutbildningsutredningen (FUN). Det centrala frågekomplexet rörde riksdagens och regeringens möjlighet att ange riktningen för planeringen och fördelningen av resurser till svensk forskning. Det internationella perspektivet är inte centralt i propositionen men det finns dock där.

Den internationella dimensionen kommer bl.a. upp i förhållande till frågan om en övergripande forskningsplanering i form av FoU-program: "Systemet med FoU-program ökar enligt föredragandens mening möjligheterna för Sverige att bedöma intresset av att deltaga i internationellt organiserat samarbete. Enligt propositionen kan man räkna med att ett sådant samarbete blir allt vanligare i fortsättningen, både på ett nordiskt och på ett vidare internationellt plan."

Motivbilden för ett internationellt intresse skisseras utifrån ett resonemang om internationell effektivisering och arbetsfördelning. Hänvisning görs till forskning som är extremt dyrbar, till forskning som är kopplad till vissa unika resurser i något land samt till att flera länder har gemensamma problem "som lämpar sig för samordnade eller gemensamma forskningsinsatser". Statsrådet hävdar vidare: "Ett genomgående problem vid alla större insatser i internationellt FoU-samarbete är avvägningen mellan internationella och nationella insatser. Ytterst bör denna avvägning, enligt min mening, göras av dem som har till uppgift att göra motsvarande avvägningar mellan olika forskningsinsatser inom landet."

Utbildningsutskottet diskuterar internationalisering bl.a. med utgångspunkt från en partimotion från centerpartiet rörande frågan om "forskning och högre utbildning med inriktning mot vissa länder och områden i världen vilka av ekonomiska, kulturella eller biståndspolitiska skäl har stor eller växande betydelse för vårt land" (UbU

1978/79:44, sid 18). Motionärerna exemplifierar med existerande verksamhet vid vissa institut såsom de nordiska Afrika- och Asieninstituten och anför att en undersökning bör göras om det behövs fler sådana institut eller andra slag av institutioner. Motionen tar också upp ett motiv för internationalisering som inte förekommer i propositionen. Kontakter med u-länder skulle inte bara vara u-landets forskning till nytta utan skulle också underlätta uppbyggandet av kommersiellt betydelsefulla kontakter med de innovationsstarka delarna av svenskt näringsliv. Förslag framförs vidare om att särskilda medel bör avsättas för forskarutbildningens internationalisering.

Utbildningsutskottet hänvisar till att internationaliseringen av den svenska högskoleverksamheten i allt väsentligt måste ses som en reguljär omdaningsprocess, och att kostnaderna därmed bör täckas av fakultets- och sektionsanslagen. Några ytterligare öronmärkta anslag för internationalisering behövs alltså inte.

Ett annat motiv för internationalisering som förs fram i utskottsdebatten är att Sverige som forskningsnation är ett litet land. "Härav följer att vårt internationella forskningsberoende är starkt." Detta motiv skall senare komma att växa sig mycket starkt mot slutet av 80-talet.

Vad gäller u-landsforskningen så hänvisar utskottet till en omorganisation genom att den år 1975 inrättade beredningen för u-landsforskning omvandlas till en egen myndighet, SAREC (proposition 1978/79:113).

De internationella aspekterna av forskningspolitiken finns således med redan vid riksdagens första diskussion om forskningen, men de uppfattas inte som centrala. De gäller vissa specialfrågor av typ u-landsforskning samt att organisera samarbete på vissa områden där samarbete internationellt kan ge effektiviseringsvinster. Internationellt utbyte i övrigt ges moralisk uppmuntran, men kostnaderna skall vägas mot andra verksamheter av dem som är ansvariga och i konsekvens därmed avsätts inga speciella medel. De nordiska länderna nämns främst i serien av länder som det är viktigt att samarbeta med.

1981/82 års forskningsproposition innehöll inget avsnitt om teknisk och industriell forskning vilket skulle tillkomma i senare forskningspolitiska propositioner. Det färgar naturligtvis av sig i motivbilden om det internationella samarbetet, där de industriella dimensionerna är mindre framträdande. Dock refereras "STU-perspektiv 1981" som behandlar Sveriges internationella beroende i ett tekniskt–industriellt perspektiv.

Fokus lades i stället på urval av forskningsinriktningar, vem som skall finansiera dessa samt arbetsordningen inom det svenska systemet.

Redovisningen av forskningspolitiken i andra länder har i konsekvens med detta samma inriktning.

Det mest specifika i propositionen, och som skiljer den från senare propositioner, är betoningen av det nordiska samarbetet. Det sker bl.a. genom ordningsföljden, i vilken det internationella intresset exponeras: först bilateralt, sedan nordiskt, därefter europeiskt och sist internationellt (forskningssamarbete inom ramen för FN och dess olika organ). Att FN-markeringen över huvud taget görs är värt att notera. Senare under 1980-talet försvinner den.

Utbildningsutskottet markerar intresse för öststatsforskning med samhällsvetenskaplig inriktning. Det är ett tema som i olika tappningar skall återkomma om och om igen på 1980-talet om än på en modest nivå och med olika typer av motivskrivningar. Men i övrigt saknas det internationella perspektivet om man undantar förslag om professurer i freds- och konfliktforskning.

Vid detta tillfälle, dvs. 1982, synes alltså inte de internationella frågorna ha spelat någon viktig roll. Inriktningen är i hög grad fokuserad på de inhemska styrningsfrågorna och en rad specialfrågor om olika forskningsområdens viktighetsgrad.

5.2 En viss pluralisering av motivbilden

1983/84 års proposition har inte heller den det internationella perspektivet som huvudingång. Efter markeringar om behovet av "att en hög kvalitet på forskningen kan bibehållas och ytterligare förbättras", samt av vikten av rekrytering och utbildning av forskare så sägs i sammanfattningen på temat 'det lilla landets omvärldsberoende': "Likaså har de internationella kontakterna stor betydelse. Skall svensk högskoleforskning trots sin relativt begränsade volym, kunna spela en fortsatt viktig roll, måste det internationella perspektivet vara vägledande."

Efter detta följer en positiv skrivning om NFR:s initiativ att konsekvent utvärdera sin projektverksamhet. De utländska bedömningarna har givit en god uppfattning om kvaliteten av svensk naturvetenskaplig forskning inom ett antal forskningsområden i ett internationellt perspektiv, och då speciellt naturvetenskaplig grundforskning. Det centrala här är att kopplingen görs mellan inomvetenskaplig kvalitet och internationalisering. Detta är ett nytt forskningspolitiskt tema i riksdagens diskussioner.

Det formaliserade internationella samarbetet ges dock totalt sett ett begränsat utrymme. Längre fram i propositionens huvudtext refereras till "... särskilda resurser som avser svenskt medlemskap i internationel-

la forskningsorganisationer baserat på konventionsbundna åtaganden ..."(sid 42). Synsättet är formellt i den mån internationella markeringar alls görs.

Polarforskning tillkommer som ett nytt område. Ett polarforskningssekretariat "med begränsad omfattning" föreslås. Motivmässigt kan det sägas vara ett utflöde av ett förhöjt utrikespolitiskt intresse för vissa områden. En exposé görs också över internationellt forskarutbyte baserat på en enkät om avtal, stipendier och övrigt utbyte som gör det möjligt för svenska forskare och forskningsstuderande att bedriva forskning i Sverige. Kommentaren är lakonisk: "Utbytet förefaller vara omfattande" och "Totalt redovisas ca 60 formaliserade avtal". Samtidigt sägs: "Det framgår av materialet att en mycket liten del av det faktiska forskarutbytet äger rum på grundval av dessa avtal". Några större reformer baserade på analysen görs ej i propositionen. En extra stimulans på drygt 4,5 miljoner kronor föreslås dock till ökat forskarutbyte särskilt för forskarstuderande och unga forskare.

Utbildningsutskottet (1983/84:28) har heller inte många motioner i internationaliseringsriktning att hantera. En moderat partimotion markerar dock behovet av "ökad internationalisering av utbildning och forskning". Denna motion skall kanske ses som en tidig signal om det som senare skall komma att färga 1992/93 års proposition.

I centerns partimotion redovisas behovet av ett samlat forskningsprogram för havsforskning (vilket dock avslås med hänvisning till pågående programarbete beträffande havsforskning). Vidare föreslås att en översyn görs av forskningsverksamheten inom det utrikespolitiska området. I samma motion anförs att det bör upprättas samordnade forskningsprogram som täcker språk, kultur, samhällsförhållanden och religion i områden som kan utvecklas till betydelsefulla marknader för svensk export eller är viktiga för svenskt utvecklingssamarbete. Vi skulle kunna kalla det "area-studies-motivet". Motionärerna anför att det saknas en samlad uppfattning om hur vår forskning, vår teknik och vårt näringsliv mera systematiskt skall sättas in eller utvecklas för att tillgodose de mest angelägna biståndsbehoven och medverka till ett effektivt utnyttjande av u-landsbiståndet (UbU 1983/84, sid 68–69). Utskottet avstyrker motionen med hänvisning till att en kartläggning gjorts av UHÄ och att denna myndighet prioriterat en förstärkning av internationella frågor. Vad gäller biståndsaspekterna hänvisas till SARECs ansvar.

Efter att ha hanterat en rad andra frågor diskuterar utskottet internationella frågor under titeln "Internationella kontakter". Tyngdpunkt läggs vid enskilda forskares möjligheter att arbeta med internationella kontakter, inklusive den svenska skattelagstiftningens

hämmande effekter på rekrytering av gästforskare. Även problematiken för hemvändande svenska forskare vad gäller meritvärdering m.m. ägnas uppmärksamhet.

Fortfarande ges alltså de internationella aspekterna låg prioritet bortsett från allmänt uppmuntrande utsagor i det inledande avsnittet. Nästan entydigt ses de som frågor om förbättringar av villkoren för enskilda forskares kontakter.

5.3 Internationaliseringen ökar i betydelse

I 1986/87 års proposition har den internationella dimensionen fått en kraftigare markering. Under det inledande avsnittet som tar upp propositionens huvudfrågor anges som centralt relationen mellan sektoriellt inriktad forskning och grundforskning. Därefter följer "kvalitet i forskningen", "rekryteringen av unga forskare" samt forskningens arbetsvillkor". Till detta läggs som ytterligare en huvudfråga "behovet av ett ökat internationellt utbyte". Statsrådet fortsätter: "Inte heller denna fråga har minskat i aktualitet. Förhållandet är snarare det motsatta."

Tyngdpunkten läggs nu för första gången vid EG-kontakterna: "Förutom en kontinuerligt varande grad av internationalisering har idag tillkommit starkare anknytning till det europeiska forskningssamarbetet genom EUREKA och det ramavtal med den Europeiska gemenskapen (EG) som träffades i februari 1986. Det förslag som nu föreläggs riksdagen betonar därför mer än tidigare de internationella aspekterna på svensk forskning".

Det är inte första gången EGs forskning, eller närstående aktiviteter, nämns i en svensk forskningspolitisk proposition (bl.a. nämndes COST-samarbetet, sid 248, i 1981/82 års proposition), men det är först nu som kraften och rörelseriktningen i det som senare skall bli så mycket starkare blir tydligt. 1986 års avtal med EG rörande samarbete inom ramen för EGs forskningsprogram markerar starten i något som senare skall bli av stor vikt i svensk FoU-politik. Men fortfarande är omnämnandet nästan deskriptivt till sin framtoning.

I utbildningsutskottets behandling ingår nu ett särskilt avsnitt som hanterar svensk forskning i ett internationellt perspektiv (UbU 1986/87:26, sid 10–11). Det planerade utvidgade nordiska samarbetet redovisas liksom den forskningspolitiska utvecklingen i USA och Japan. Forskningssamarbetet med EG refereras och här nämns också CERN och ESF.

Eftersom motionerna med internationell inriktning är få framtonar markeringen av det internationella omvärldsberoendet som en fråga om vilket det råder partipolitisk enighet. Fortfarande är de operativa konsekvenserna begränsade även om givetvis de stora enskilda internationella engagemangen räknas upp. Denna gång har internationaliseringsdimensionen dock ett brett anslag. Man ser den svenska forskningen som en "del i den internationella forskningsprocessen. Statsministern framhåller att mycket av styrkan i ett litet lands forskning ligger i dess internationella samhörighet. Samverkan mellan forskare i olika delar av världen har varit avgörande för forskningens utveckling till i dag och kommer att vara det även i framtiden."

5.4 EG, Europa och de stora teknologiområdena

En huvudfråga i 1989/90 års proposition är relationen mellan statens roll och näringslivets. Detta bestämmer också synen på de internationella frågorna.

Regeringens fortsatta förhandlingsarbete för att säkerställa ett fullständigt deltagande på ramprogramnivå i EGs nya ramprogram för forskning och utveckling under åren 1990–94 redovisas, och samtidigt anges att medlen för vetenskapligt samarbete med öststaterna i Europa ökas betydligt.

Tidigt i den allmänna bakgrundstexten framtonar stora internationella forskningsområden som informationsteknologin, men också problemområden som hälsa och miljö. Teknisk utveckling och industriell forskning tas upp inom ramen för de villkor som en bärkraftig utveckling ställer. Materialteknik, råvarufrågor, hushållning med naturresurser, energieffektivitet, miljöteknik och informationsteknologin nämns på ett tidigt stadium i texten för att ange perspektivet för det följande.

Den industriella tillväxtens nära samband med snabb vetenskaplig och teknisk utveckling hävdas. Här förs implicit ett internationellt perspektiv in i bilden: "Även om Sverige knappast kan ligga i frontlinjen mer än inom ett fåtal av teknikområdena måste den svenska kunskapsbasen breddas och en kraftigare teknisk och industriell utveckling eftersträvas inom ett antal utvalda delområden. Denna proposition understryker i detta sammanhang främst vikten av att materialteknik och miljöteknik nu tillförs ökade resurser."

Jämförelsebasen för Sverige är enligt propositionen "OECD-perspektivet". En tabell pekar på FoU-verksamheten i OECD-länderna fördelad på utförande sektor (företags- privat-, offentlig och universitetsektorn). Inledningsblocket innehåller också ett omfattande avsnitt om det internationella skeendet. Här markeras den ständiga granskningen och konkurrensen på världsarenan. "Forskare på samma fält världen över samarbetar och konkurrerar samtidigt. Sverige ger ett kvantitativt begränsat men kvalitativt högstående bidrag till forskningens utveckling, och vi är i hög grad beroende av att vara välinformerade om vad som händer i andra delar av världen. Vid utformningen av en svensk forskningspolitik måste därför med nödvändighet den internationella utvecklingen följas noggrant. Kvalitet och relevans blir centrala kriterier."

Regeringen har också inför denna proposition skickat ut 15 forskare att mer i detalj studera och beskriva läget för forskningen i Tyskland, Storbritannien, Frankrike, Spanien, USA, Canada, Sovjetunionen och Östasien. EG ges ett eget avsnitt, liksom u-landsforskningen. Tematiskt lyfts miljöforskningen fram parallellt med den starka inriktningen på industri-relevant FoU.

Omedelbart efter inledningskapitlet följer ett kapitel om "Svensk forskning och utveckling i internationellt samarbete". Här pekas på vikten av att Sverige kan hävda sig i den internationella konkurrensen. På ett operativt plan utgör de direkta kontakterna på högskolenivå och institutionsnivå grunden för det internationella forskningssamarbetet. Men frågan om samfinansiering av insatser på kostnadskrävande teknologiområden såsom kärnforskning och rymdforskning aktualiseras. Det gäller också för medverkan i nordiskt samarbete och insatser i multinationella utvecklingsorgan bl.a. på miljöområdet. Detta leder till speciella resursförstärkningar i första hand till EGs ramprogram, men också till FoU-verksamhet i länder utanför den traditionella samarbetskretsen för svensk forskning. Stödet till doktoranders internationella kontakter och forskning vid utländsk institution förstärks.

Hela propositionens utspel domineras alltså av ett brett internationellt perspektiv. Nu görs också ekonomiska satsningar direkt för detta syfte. Speciellt expanderar EG-samarbetet. Den industripolitiska dimensionen är också märkbar i motivbilden. Den kompletteras dock med uppmärksamhet av samhällsvetenskap och humaniora. Det finns ett intressant spänningsförhållande mellan de industripolitiska motiveringarna i en proposition som i övrigt gör en klar bodelning mellan statens ansvar och näringslivets ansvar, och på ett övergripande plan markerar att statens roll ligger i stödet till den grundläggande forskningen.

I utbildningsutskottets hantering av motionsfloden kan noteras följande nedslag med internationell inriktning: en professur i japanska, i utrikeshandelsrätt, i statsvetenskap med inriktning på säkerhetspolitik, i turkiska språken och turkisk kultur. En moderat partimotion tar bl.a. upp frågan om vikten av att Sverige kan delta som likaberättigad part i EGs forskningsprogram, en centermotion frågan om EG, internationalisering av forskarutbildningen samt internationalisering av examenstitlar. En motion från miljöpartiet rör internationellt samarbete inom forskning som "skall gälla alla länder oberoende av ekonomiska unioner", samt EG-frågor. En centermotion yrkar avslag på förslaget om stöd till fusionsforskningen inom EG. Motionsprofilen markerar den ökade uppmärksamheten på EG-frågor (både positivt och negativt) liksom uppmärksamheten på "ovanliga" samarbetsländer.

5.5 Sveriges långsiktiga överlevnad som industrination – en fråga om internationellt konkurrenskraftig kompetens

Under senare delen av 1980-talet förstärks det internationella perspektivet kontinuerligt. Motivbilden vidgas dessutom och får steg för steg en allt tydligare industripolitisk färg från att under det tidiga 1980-talet främst varit en fråga om grundforskningens inre förhållanden. 1992/93 års proposition inte bara fullföljer denna rörelse. Hela anslaget är genomsyrat av frågan om Sveriges långsiktiga konkurrenskraft i en värld där kompetens och kunskap är det yttersta konkurrensmedlet.

"Sveriges framtid ligger i målmedveten satsning på kunskap. Genom forskningen bryts ny mark. Den ökar vårt vetande om livets villkor, om människors relationer till varandra, om historien och kulturer. Den är förutsättningen för Sveriges industriella och ekonomiska växt." En mycket kraftig markering görs av 'excellence': "Svensk vetenskap skall nå kunskapens frontlinje." Svensk forskning skall – där det går – bli världsledande. Relationer till utländska institutioner av högsta klass betonas.

I sammanfattningstexten konstateras att Sveriges internationella forskningsrelationer är centrala. Explicit nämns i sammanfattningen CERN, HUGO-projektet och rymdsamarbetet inom ESA. En stark markering görs av deltagandet i EGs forskningsprogram. Sverige skall nu vara med fullt ut. Även kulturell idéutveckling i Europa och juridiska aspekter i detta sammanhang markeras. Bilateralt forsknings-

samarbete med Tyskland och Frankrike, liksom med USA och Japan, anges som viktigt. Utrikespolitiska förändringar kräver ökad kompetens. Bioteknik och mikroelektronik lyfts fram som viktiga teknikområden.

I inledningskapitlet betonas förmågan att kunna hantera och nyttiggöra växande informationsmängder. Här kommer informationsteknologin in sedd i ett brett sammanhang. Globala miljöfrågor är viktiga. Svensk forskning skall kunna hantera både globala och inhemska problem.

I listan av det som markeras som basen för den nya forskningspolitiken återfinns de koncentrerade satsningarna inom strategiska områden samt samspelet mellan universitet/högskolor och näringslivet och samhället. Av de tre ytterligare frågor som nämns i detta sammanhang är vidgad internationell samverkan en.

I ett senare kapitel utvecklas frågorna om den internationella samverkan. Sveriges beroende av utvecklade internationella forskarkontakter lyfts fram "inte bara inom Europa och EG-samarbetet utan även med USA, Japan och resten av världen". I detta "även" finns Ryssland markerat på naturvetar- och tekniksidan. Men främst gäller det europeisk samverkan och då inom ramen för EG. Områden som anges är elementarpartikelfysik, fusion och rymd (CERN, JET, ESA) och organisationer som nämns är ESF och Academia Europaea.

Efter detta finns ett block om nordiskt samarbete som anges ha en lång tradition inte minst inom medicinens område. Vikten av samarbete med Central- och Östeuropa betonas.

Anslaget till europeisk forskningssamverkan föreslås kraftigt uppräknat. Det avser stöd till internationellt samarbete såväl bilateralt som multilateralt, fler forskar- och resestipendier, förstärkt juridisk EG-forskning, långsiktigt organiserat samarbete mellan svenska och utländska universitet, stöd till forskning om Central- och Östeuropa, samt säkerhetspolitisk forskning.

I redovisningen av regeringens förslag i utbildningsutskottets betänkande har den internationella delen en framträdande plats varvid de FoU-politiska målen inordnas i de näringspolitiska målen. Utskottet stödjer de strategiska kraftsamlingarna avsedda att "skapa förutsättningar för en långsiktigt positiv utveckling av såväl svensk forskning som svenskt näringsliv samt det svenska samhället i dess helhet." (1992/93:UbU15, sid 26)

Bland de mer specialinriktade motionerna som behandlades kan nämnas öststatsforskningen (s), Central- och Östeuropaforskningen (c), (fp), EG-rätt (fp).

Den internationella färgningen av hela denna proposition är omisskännelig. Det går en kontinuerlig linje av ökat intresse för de

internationella aspekterna över mer än två årtionden fram till denna kraftiga markering. I riksdagsbehandlingen är det inte den internationella inriktningen i stort som är anledning till oenigheter utan den mer precisa motivbilden och utformningen av de valda forskningspolitiska instrumenten.

Den framlagda forskningspolitiken är i propositionen kopplad till några specifika karakteristika nämligen 'excellence'-idén som framhäver några toppar (på breddens relativa bekostnad) även då det gäller de internationella kontakterna. För det andra föreligger den tydliga europeiska prioriteringen, i första hand mot EG, men även i övrigt mot Europa i ett vidare perspektiv. Undantag är de två skarpa intressemarkeringarna av fokus mot USA och Japan som ju också är EGs utpekade konkurrenspoler. Intresset kan alltså även i detta avseende ses som en bekräftelse av EG-perspektivet, om än indirekt.

Ett fåtal ämnesområden lyfts fram: partikelfysik, fusion, rymd, miljö och ett fåtal till i andra hand. Även här sker en koncentration av intresset. U-landsforskningen behandlas kortfattat.

5.6 Forskningspolitikens internationella arena

Det internationella intresset är av gammalt datum, men i början av 1980-talet ger det inga organisatoriska eller ekonomiska konsekvenser (utom vad gäller fortsatt ekonomiskt stöd till ett fåtal internationella projekt typ CERN). De individuella internationella kontakterna mellan forskare betonas. Detta finns kvar även senare, men uppmärksamheten riktas då mot strategiska satsningar på teknikområden och från mitten av 1980-talet mot satsningar på miljöforskning.

Teknikområden där det internationella samarbetet är särskilt viktigt är enligt propositionerna exempelvis informationsteknologi och i varierande grad bioteknik, material- och energiteknologier.

Kraftigare variationer sker i den organisatoriska inriktningen. Till en början förefaller FN-systemet ges en synlig ställning som partner, men den rollen överflyttas från mitten av 1980-talet till EG. De satsningar som görs inom FN-systemet finansieras främst av biståndsanslagen, och motiveras därför med internationell solidaritet, och mindre med svenska forskningsintressen. Detsamma gäller den svenska utvecklingsforskningen.

Den senaste tidens EU- och Europacentrering (inklusive Central- och Östeuropa) avlöste en tidigare mer varierad länderinriktning. USA och

Japan finns dock hela tiden med i bilden som viktiga partner. I samband med u-landsforskning omnämns forskningsintressen riktade mot svenska biståndsprogramländer. Östasien visas ett mer allmänt och jämnt intresse över tiden även om Indien och bortre Asien främst nämns i bakgrundsbeskrivningar av typen NIC-ländernas framtida industriella kapacitet. Något prioriterat forskningsintresse mot dessa länder kan inte spåras.

Internationaliseringen av forskningen har allt tydligare blivit en av de stora överordnade forskningspolitiska frågorna, nästan i nivå med kampen om principerna för forskningens organisation. Det råder stor partipolitisk enighet om att dimensionen är av stor betydelse och att det internationella perspektivet lyfts fram oberoende av politisk färg hos den sittande regeringen. Det som skiljer i politiskt perspektiv gäller internationaliseringens inriktning, dess fokus och delvis dess motivbild.

En dominerande motivbild inbegriper *den inomvetenskapliga utmaningen*, i vilken forskningens vitalitet och kvalitet är viktiga element. En andra motivbild utgår från *intresset för företeelser och fenomen i omvärlden.* En tredje betonar *industriell konkurrensförmåga.* Hanteringen av de internationella frågorna i forskningspolitiken bestäms i stor utsträckning av hur samspelet mellan dessa tre motivbilder analyseras – de bildar den internationella arenan för den svenska forskningspolitiken.

6 Forskningspolitikens gränser – utvidgning eller upplösning?

Den statliga forskningspolitiken har under de gångna två decennierna, trots den sena motrörelse som inrättandet av de med löntagarfondsmedel finansierade stiftelserna åstadkom, utvecklats mot allt vidare och alltmer heltäckande grepp om den statligt finansierade FoU-verksamheten. De återkommande forskningspolitiska propositionerna är det främsta uttrycket för denna ambition. Det endast stegvisa utvidgandet av forskningspropositionernas täckningsområde och förekomsten av forskningspolitiska utspel även utanför deras ram visar att processen inte varit oproblematisk. Själva idén med dessa propositioner har däremot inte ifrågasatts sånär som på något enstaka undantag. Det förefaller som om systemet med denna typ av övergripande propositioner kommit för att stanna.

Centrala frågor i debatten har rört styrningen: dess grad och dess former. Gränsdragningen mellan vad som är statens och vad som är andra aktörers roll, t.ex. industrins, har hela tiden varit ett viktigt tema. De principiella frågorna om vad som kan och bör styras, och från vilka nivåer en styrning av olika slag skall ske har varit centrala. Slående är emellertid också i hur hög grad diskussionen varit koncentrerad på universitetsrelaterade frågor. Det är naturligt eftersom universiteten har varit grogrunden och växtplatsen för det forskningssystem vi nu har. Koncentrationen kring universitetsfrågorna har förstärkts i det svenska systemet av den forskningspolitiska doktrinen som ovan berörts, och som innebär att forskningsinstitut utanför universitetssystemet i möjligaste mån skall undvikas.

Universiteten utgör resursmässig fokus för statens insatser för forskning; av staten helt finansierade forskningsinstitut utanför universitetsvärlden är få och kan karakteriseras som undantag från huvudregeln. Hit hör de så kallade kollektiva instituten eller programmen. Dessa finansieras av staten och näringslivet i samarbete och är tänkta att vara länkar mellan industrin och universitetssystemet. Framväxten av de sektoriella systemen med en rad finansiärer av kunskapsgenererande verksamhet som inte är innehållsligt organiserade i universitetens disciplinstruktur innebär i sig en utveckling bort från

koncentrationen till universitetens förhållanden. Genom att ambitionen varit att universiteten skall utföra väsentliga delar av den sektoriellt definierade FoU-verksamheten, har diskussionen om sektorsforskningen ändå till mycket stor del kommit att relateras till universiteten: hur väl universiteten fyller denna uppgift och hur detta påverkar fullföljandet av universitetens alla andra uppgifter; hur mycket av sektorsorganens FoU-medel som skall kanaliseras till universiteten; hur avvägningen mellan grundforskning och sektorsforskning skall se ut etc.

En stor del av den av staten initierade diskussionen om näringslivets FoU har också handlat om hur företagen skall bli mer forskningsintensiva, hur förbindelserna mellan näringslivet och universiteten skall utformas, och om hur näringslivet skall förmås anställa fler universitetsutbildade forskare.

Denna fokusering till universiteten kommer sannolikt inte att kunna bestå. Näringslivets produkter får ett allt större och allt mer sofistikerat teknikinnehåll och det på många håll krympande avståndet mellan "grundforskning" och "tillämpning" gör att de stora och internationellt orienterade företagen inom berörda branscher tvingas bygga upp en egen forskningskapacitet inom tidigare exklusiva universitetsforskningsområden – och detta ofta med långt större resurser än de som kommer universitetsforskningen tillgodo.

De klassiska universitetens och de tekniska och medicinska högskolornas monopol på FoU-verksamhet har inte gått att vidmakthålla. Utbyggnaden av de mindre och medelstora högskolorna skedde i uttalad avsikt att de skulle koncentrera sig helt på undervisning på akademisk grundnivå. Trots motstånd från de gamla universiteten och, fram till de allra senaste åren, från politisk nivå, har denna policy inte gått att upprätthålla. Trycket att skapa resurser för regionalt utspridd FoU har visat sig så stort att nya former har måst utvecklas.

Generellt sett är vi inne i en utveckling där forskning, eller snarare *kunskapsutveckling*, sker på allt fler platser i samhället, i nya sammanhang och i former som skiljer sig från vad vi är vana att förknippa med i varje fall akademisk forskning och dess traditionella finansieringsmönster. Till detta kommer de förändringar av förutsättningarna för forskning och kunskapsutveckling som informationsteknologins allt snabbare penetration av samhället innebär, liksom den internationalisering som sedan länge pågått och som får en kraftig stimulans av både EU-engagemanget och informationsteknologins revolution i sättet att kommunicera inom och mellan de kunskapsgenererande systemen. Vi vet inte hur snabb denna utveckling blir, men den kommer säkerligen att ställa nya krav på de offentliga utbildnings- och forskningssystemen. I vissa avseenden befinner sig kanske Sverige i bakkanten av denna

utveckling, beroende på att andelen högutbildade av arbetskraften är lägre här än i flera av de länder vi i detta sammanhang har anledning att jämföra oss med. Allt detta kommer att påverka det existerande svenska FoU-systemet totalt sett och också i högsta grad universiteten. Den redan pågående diskussionen om universitetens överbelastning är en indikator på färdriktningen.

För FoU-politiken och utbildningspolitiken gäller det att finna nya former som svarar mot de förändringar som kan komma. Det kan ställas krav på ökad flexibilitet när det gäller kanaliseringen av statens stöd till och stimulans för denna kunskapsutveckling. Rollerna för många existerande FoU-organ kan komma att behöva förändras. Gränsöverskridande i alla dimensioner, mellan forskning och utveckling, mellan forskningsfält och sektorsområden, mellan forskning, utveckling och utbildning måste ytterligare stimuleras. Nya kompetenskombinationer måste redan nu skapas i utbildningssystemen för att möta bl.a. näringslivets behov av personal, som inte bara kan utveckla nya tekniskt sofistikerade produkter och system, utan även anpassa dem till de skiftande miljömässiga, sociala och kulturella förhållanden som en alltmer diversifierad global marknad kräver.

I viss mening kan en sådan utveckling komma att innebära att forskningspolitikens relativa räckvidd minskar. Gränserna vidgas så att det blir svårt att hålla ihop forskningspolitiken som *ett* politikområde. Samtidigt kommer kraven på demokratisk insyn och kontroll av forskningens och kunskapsutvecklingens sociala konsekvenser att bli allt viktigare. Även bevakningen av vad vi hittills kallat de forskningsetiska frågorna kommer att behöva utsträckas över allt större områden.

Forskningspolitiken som den byggts upp i Sverige sedan mitten av 1970-talet kommer under alla förhållanden att behöva förändras i takt med förändringarna i den verklighet politiken har ambitionen att påverka. Det grundläggande forskningspolitiska konceptet måste kanske vidgas till en kunskaps- och kompetenspolitik.

Regeringens forskningspropositioner och Utbildningsutskottets betänkanden

* Propositionen 1978/79:119 om vissa frågor rörande forskning och forskarutbildning. Föredragande statsråd Jan-Erik Wikström. Betänkade UbU 1978/79:44.

* Propositionen 1981/82:106 om forskning m.m. Föredragande statsråd Jan-Erik Wikström. Betänkande UbU 1981/82:37.

* Propositionen 1983/84:107 om forskning. Föredragande statsråd Lena Hjelm-Wallén. Betänkande UbU 1983/84:28.

* Propositionen 1986/87:80 om forskning. Föredragande statsråd Lennart Bodström. Betänkande UbU 1986/87:26.

* Propositionen 1989/90:90 om forskning. Föredragande statsråd Kjell-Olof Feldt. Betänkande 1989/90:UbU25.

* Propositionen 1992/93:170. Forskning för kunskap och framsteg. Föredragande statsråd Per Unckel. Betänkande 1992/93:UbU15.

Förkortningar

BFR	Statens råd för byggnadsforskning
BMC	Uppsala biomedicinska centrum
CERN	European Laboratory for Particle Physics
ESA	European Space Agency
ESF	European Science Foundation
FOSAM	Forskningssamverkanskommittén
FRN	Forskningsrådsnämnden
FRU	Forskningsrådsutredningen
HPD-rådet	Rådet för högpresterande datorsystem
HSFR	Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet
MFR	Medicinska forskningsrådet
NFR	Naturvetenskapliga forskningsrådet
NUTEK	Närings- och teknikutvecklingsverket
SAREC	Styrelsen för u-landsforskning
SIB	Statens institut för byggnadsforskning
SJFR	Skogs- och jordbrukets forskningsråd
SLU	Sveriges lantbruksuniversitet
STU	Styrelsen för teknisk utveckling
TCO	Tjänstemännens centralorganisation
TFR	Teknikvetenskapliga forskningsrådet
UHÄ	Universitets- och högskoleämbetet

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

1. Ett renodlat näringsförbud. N.
2. Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. A.
3. Grön diesel – miljö- och hälsorisker. Fi.
4. Långtidsutredningen 1995. Fi.
5. Vårdens svåra val.
   Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. S.
6. Muskövarvets framtid. Fö.
7. Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. A.
8. Pensionsrättigheter och bodelning. Ju.
9. Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. Fi.
10. Översyn av skattebrottslagen. Fi.
11. Nya konsumentregler. Ju.
12. Mervärdesskatt – Nya tidpunkter för redovisning och betalning. Fi.
13. Analys av Försvarsmaktens ekonomi. Fö.
14. Ny Elmarknad + Bilagedel. N.
15. Könshandeln. S.
16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. S.
17. Homosexuell prostitution. S.
18. Konst i offentlig miljö. Ku.
19. Ett säkrare samhälle. Fö.
20. Utan el stannar Sverige. Fö.
21. Staden på vatten utan vatten. Fö.
22. Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. Fö.
23. Brist på elektronikkomponenter. Fö.
24. Gasmoln lamslår Uppsala. Fö.
25. Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. K.
26. Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. S.
27. Regional framtid + bilagor. C.
28. Lagen om vissa internationella sanktioner – en översyn. UD.
29. Civilt bruk av försvarets resurser – regelverken, erfarenheter, helikoptrar. Fö.
30. Alkylat och Miljöklassning av bensin. M.
31. Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. M.
32. IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. Ju.
33. Ersättning för ideell skada vid personskada. Ju.
34. Kompetens för strukturomvandling. A.
35. Avgifter inom handikappområdet. S.
36. Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. Fi.
37. Vårt dagliga blad - stöd till svensk dagspress. Ku.
38. Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. U.
39. Some reflections on Swedish Labour Market Policy. A.
    Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. A.
40. Älvsäkerhet. K.
41. Allmän behörighet för högskolestudier. U.
42. Framtidsanpassad Gotlandstrafik. K.
43. Sambandet Redovisning – Beskattning. Ju.
44. Aktiebolagets organisation. Ju.
45. Grundvattenskydd. M.
46. Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. A.
47. Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. Ju.
48. EG-anpassade körkortsregler. K.
49. Prognoser över statens inkomster och utgifter. Fi.
50. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. M.
51. Elförsörjning i ofred. N.
52. Godtrosförvärv av stöldgods? Ju.
53. Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. Fö.
54. Fastighetsbildning – en gemensam uppgift för stat och kommun. M.
55. Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. A.
56. Förmåner och sanktioner – utgifter för administration. Fi.
57. Förslag om ett internationellt flygsäkerhetsuniversitet i Norrköping-Linköping. U.
58. Kompetens och kunskapsutveckling – om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten. S.
59. Ohälsoförsäkring och samhällsekonomi – olika aspekter på modeller, finansiering och incitament. S.
60. Kvinnofrid. Del A+B. S.
61. Myndighetsutövning vid medborgarkontor. C.
62. Ett renat Skåne. M.
63. Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar. Fi.
64. Klimatförändringar i trafikpolitiken. K.
65. Näringslivets tvistlösning. Ju.
66. Polisens användning av övervakningskameror vid förundersökning. Ju.
67. Naturgrusskatt, m.m. Fi.
68. IT-kommissionens arbetsprogram 1995-96. SB.
69. Betaltjänster. Fi.
70. Allmänna kommunikationer – för alla? K.
71. Behörighet och Urval. Förslag till nya regler för antagning till Universitet och högskolor. U.
72. Svenska insatser för internationell katastrof- och flyktinghjälp. Kartläggning, analys och förslag. Fö.
73. Ett aktiebolag för service till universitet och högskolor m.m. U.
74. Lägenhetsdata. Fi.
75. Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv. A.
76. Arbete till invandrare. A.

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

77. Röster om EU:s regeringskonferens
- hearing med organisationsföreträdare, debattörer och forskare. UD.
78. Den svenska rymdverksamheten. N.
79. Vårdnad, boende och umgänge. JU.
80. EU om regeringskonferensen 1996
- institutionernas rapporter
- synpunkter i övriga medlemsländer. UD.
81. Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd. Ju.
82. Finansieringslösningar för Göteborgs- och Dennisöverenskommelserna. K.
83. EU-kandidater - 12 länder som kan bli EU:s nya medlemmar. UD.
84. Kulturpolitikens inriktning. Ku.
84. Kulturpolitikens inriktning - i korthet. Ku.
85. Tjugo års kulturpolitik 1974-1994. Ku.
86. Dokumentation och socialtjänstregister. S.
87. Försäkringsrörelse i förändring 3. Fi.
88. Den brukade mångfalden. Del 1+2. Jo.
89. Svenskar i EU-tjänst. Fi.
90. Kärnavfall och Miljö. M.
91. Ett reformerat straffsystem. Del I-III. Ju.
92. EG:s arbetstidsdirektiv och dess konsekvenser för det svenska regelsystemet. A.
93. Omprövning av statliga åtaganden. Fi.
94. Personalavveckling, utbildning och beskattning. Fi.
95. Hälsodataregister - Vårdregister. S.
96. Jordens klimat förändras. En analys av hotbild och globala åtgärdsstrategier. M.
97. Miljöklassning av snöskotrar. M.
98. 1990-talets bostadsmarknad
- en första utvärdering. N.
99. SMHI:s verksamhetsform? K.
100. Hållbar utveckling i landets fjällområden. M.
101. Ett utvidgat EU - möjligheter och problem. Sammanfattning av en hearing i augusti 1995. UD.
102. Medborgarnas EU - frihet och säkerhet? Frågor om unionens tredje pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
103. Föräldrar i självförvaltande skolor. U.
104. Skattereformen 1990-1991. En utvärdering. Fi.
105. Konkurrens i balans. Åtgärder för ökad konkurrensneutralitet vid offentlig prissättning m.m. N.
106. Rapporteringsskyldighet för revisorer i finansiella företag. Fi.
107. Avbytarverksamhetens organisation och finansiering. Jo.
108. Ny ellag. N.
109. Likvärdig utbildning på lika villkor. U.
110. Viljan att veta och viljan att förstå - Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning. U.
111. Omvärld, säkerhet, försvar. Frågor om EU:s andra pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
112. Svensk sjöfart - näring för framtiden. + Bilagor. K.
113. Fristående gymnasieskolor. U.
114. Indirekt tobaksreklam. S.
115. Ny lag om europeiska företagsråd. A.
116. Jämställdhet ett mål i utvecklingssamarbetet. UD.
117. Jordbruk och konkurrens - jordbrukets ställning i svensk och europeisk konkurrensrätt. Jo.
118. Totalförsvarspliktiga m 95. En utvärdering av de totalförsvarspliktigas medinflytande och av deras sociala och ekonomiska situation under grundutbildningen. Fö.
119. Ändringar i hyresförhandlingslagen. Hyresgästinflytande vid ombyggnad m.m. Ju.
120. TV och utbildning. U.
121. Riksdagen, regeringen och forskningen. U.

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

IT-kommissionens arbetsprogram 1995-96. [68]

Justitiedepartementet

Pensionsrättigheter och bodelning. [8]
Nya konsumentregler. [11]
IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. [32]
Ersättning för ideell skada vid personskada. [33]
Sambandet Redovisning - Beskattning. [43]
Aktiebolagets organisation. [44]
Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. [47]
Godtrosförvärv av stöldgods? [52]
Näringslivets tvistlösning. [65]
Polisens användning av övervakningskameror vid förundersökning. [66]
Vårdnad, boende och umgänge.[79]
Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd. [81]
Ett reformerat straffsystem. Del I-III. [91]
Ändringar i hyresförhandlingslagen.
Hyresgästinflytande vid ombyggnad m.m. [119]

Utrikesdepartementet

Lagen om vissa internationella sanktioner - en översyn. [28]
Röster om EU:s regeringskonferens - hearing med organisationsföreträdare, debattörer och forskare. [77]
EU om regeringskonferensen 1996 - institutionernas rapporter - synpunkter i övriga medlemsländer. [80]
EU-kandidater - 12 länder som kan bli EU:s nya medlemmar. [83]
Ett utvidgat EU - möjligheter och problem. Sammanfattning av en hearing i augusti 1995. [101]
Medborgarnas EU - frihet och säkerhet? Frågor om unionens tredje pelare inför regeringskonferensen 1996. [102]
Omvärld, säkerhet, försvar. Frågor om EU:s andra pelare inför regeringskonferensen 1996. [111]
Jämställdhet ett mål i utvecklingssamarbetet. [116]

Försvarsdepartementet

Muskövarvets framtid. [6]
Analys av Försvarsmaktens ekonomi. [13]
Ett säkrare samhälle. [19]
Utan el stannar Sverige. [20]
Staden på vatten utan vatten. [21]
Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. [22]
Brist på elektronikkomponenter. [23]
Gasmoln lamslår Uppsala. [24]
Civilt bruk av försvarets resurser - regelverken, erfarenheter, helikoptrar. [29]
Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. [53]
Svenska insatser för internationell katastrof- och flyktinghjälp. Kartläggning, analys och förslag. [72]
Totalförsvarspliktiga m 95. En utvärdering av de totalförsvarspliktigas medinflytande och av deras sociala och ekonomiska situation under grundutbildningen. [118]

Socialdepartementet

Vårdens svåra val.
Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. [5]
Könshandeln. [15]
Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. [16]
Homosexuell prostitution. [17]
Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. [26]
Avgifter inom handikappområdet. [35]
Kompetens och kunskapsutveckling - om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten. [58]
Ohälsoförsäkring och samhällsekonomi - olika aspekter på modeller, finansiering och incitament. [59]
Kvinnofrid. Del A+B. [60]
Dokumentation och socialtjänstregister. [86]
Hälsodataregister - Vårdregister. [95]
Indirekt tobaksreklam. [114]

Kommunikationsdepartementet

Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. [25]
Älvsäkerhet. [40]
Framtidsanpassad Gotlandstrafik. [42]
EG-anpassade körkortsregler. [48]
Klimatförändringar i trafikpolitiken. [64]
Allmänna kommunikationer - för alla? [70]
Finansieringslösningar för Göteborgs- och Dennisöverenskommelserna. [82]
SMHI:s verksamhetsform? [99]
Svensk sjöfart - näring för framtiden. + Bilagor. [112]

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Finansdepartementet

Grön diesel - miljö- och hälsorisker. [3]
Långtidsutredningen 1995. [4]
Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. [9]
Översyn av skattebrottslagen. [10]
Mervärdesskatt - Nya tidpunkter för redovisning och betalning. [12]
Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. [36]
Prognoser över statens inkomster och utgifter. [49]
Förmåner och sanktioner
- utgifter för administration. [56]
Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar. [63]
Naturgrusskatt, m.m. [67]
Betaltjänster. [69]
Lägenhetsdata. [74]
Försäkringsrörelse i förändring 3. [87]
Svenskar i EU-tjänst. [89]
Omprövning av statliga åtaganden. [93]
Personalavveckling, utbildning och beskattning. [94]
Skattereformen 1990-1991. En utvärdering. [104]
Rapporteringsskyldighet för revisorer i finansiella företag. [106]

Utbildningsdepartementet

Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. [38]
Allmän behörighet för högskolestudier. [41]
Förslag om ett internationellt flygsäkerhets-universitet i Norrköping-Linköping. [57]
Behörighet och Urval. Förslag till nya regler för antagning till Universitet och högskolor. [71]
Ett aktiebolag för service till universitet och högskolor m.m. [73]
Föräldrar i självförvaltande skolor. [103]
Likvärdig utbildning på lika villkor. [109]
Viljan att veta och viljan att förstå -
Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning. [110]
Fristående gymnasieskolor. [113]
TV och utbildning. [120]
Riksdagen, regeringen och forskningen. [121]

Jordbruksdepartementet

Den brukade mångfalden. Del 1+2. [88]
Avbytarverksamhetens organisation och finansiering. [107]
Jordbruk och konkurrens - jordbrukets ställning i svensk och europeisk konkurrensrätt. [117]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsföretag - En ny möjlighet för arbetslösa. [2]
Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. [7]
Kompetens för strukturomvandling. [34]
Some reflections on Swedish Labour Market Policy. [39]
Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. [39]
Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. [46]
Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. [55]
Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv. [75]
Arbete till invandrare.[76]
EG:s arbetstidsdirektiv och dess konsekvenser för det svenska regelsystemet. [92]
Ny lag om europeiska företagsråd. [115]

Kulturdepartementet

Konst i offentlig miljö. [18]
Vårt dagliga blad - Pstöd till svensk dagspress.[37]
Kulturpolitikens inriktning. [84]
Kulturpolitikens inriktning - i korthet. [84]
Tjugo års kulturpolitik 1974-1994. [85]

Näringsdepartementet

Ett renodlat näringsförbud. [1]
Ny Elmarknad + Bilagedel. [14]
Elförsörjning i ofred. [51]
Den svenska Rymdverksamheten. [78]
1990-talets bostadsmarknad
- en första utvärdering. [98]
Konkurrens i balans. Åtgärder för ökad konkurrensneutralitet vid offentlig prissättning m. m. [105]
Ny ellag. [108]

Civildepartementet

Regional framtid + bilagor. [27]
Myndighetsutövning vid medborgarkontor. [61]

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Miljödepartementet

Alkylat och Miljöklassning av bensin. [30]
Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. [31]
Grundvattenskydd. [45]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. [50]
Fastighetsbildning – en gemensam uppgift för stat och kommun. [54]
Ett renat Skåne. [62]
Kärnavfall och Miljö. [90]
Jordens klimat förändras. En analys av hotbild och globala åtgärdsstrategier. [96]
Miljöklassning av snöskotrar. [97]
Hållbar utveckling i landets fjällområden. [100]

FRITZES

Beställningar: Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm
Fax 08-20 50 21, Telefon 08-690 90 90